

VOORBIJ DE HORIZON

onderzoek naar reflectie op ervaringen in de praktijkles

Muriel Rijzewijk

Studentnummer:124031

Master Special Educational Needs (M SEN)

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Leerroute:SD

Begeleid door: Petra Kerstens

	pagina
Inhoudsopgave	2
Samenvatting	3
Inleiding	5
1 Aanleiding en probleemstelling	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Probleemstelling	8
1.3 Maatschappelijke relevantie	8
1.4 Loopbaanbegeleiding in de onderbouw	9
1.5 Onderzoeksvraag	9
2 Theoretische onderbouwing	10
2.1 Zelfbeeld	10
2.2 Reflectie	11
2.3 Werkvormen	12
2.4 De narratieve benadering	13
3 Onderzoeksmethode	15
3.1 Onderzoekskwaliteit	15
3.2 Deelvragen	15
3.2.1 Onderzoek naar reflectie en loopbaanbegeleiding	16
3.2.2 Werkvormen voor reflectie op praktijkervaringen	16
3.3 Interviews	16
3.4 Doelstelling van de interviewvragen aan de leerlingen	17
3.5 Doelstelling van de interviewvragen aan docenten.	17
4 Data-analyse en resultaten	18
4.1 Interviews	18
4.1.1 De leerlingen	18
4.1.2 Resultaten leerling interviews	19
4.1.3 De docenten	21
4.1.4 Resultaten docent interviews	21
4.2 Resultaten met betrekking tot het doel van de horizonles	22
4.3 Hoe worden de horizonlessen ervaren	22
4.4 Resultaten met betrekking tot het reflecteren	23
4.5 Ideeën voor verandering van de respondenten	25
4.6 Reflectie in bestaande LOB methodes	25
4.7 Hoe kiezen leerlingen	26
4.7.1 Bewustzijn van reflecteren bij de leerling	26
4.7.2 Het gesprek	26
5 Conclusie en aanbevelingen	27
5.1 Conclusie met betrekking tot deelvragen	27
5.2 Conclusie en aanbevelingen met betrekking tot de hoofdvraag.	30
Geraadpleegde literatuur	32
Onderzochte LOB methodes	33
Bijlage 1 Horizoninfo	34
Bijlage 2 E-mail Tom Luken	39
Bijlage 3 Capita selecta	40
Bijlage 4 Spiegelles	52
Bijlage 5 Hoe kiezen leerlingen	53
Bijlage 6 Interviewvragen	59

Samenvatting

De school voor vmbo waar ik werkzaam ben is drie jaar geleden begonnen met het aanbieden van horizonlessen aan de onderbouwleerlingen, een mooi moment voor evaluatie.

Horizonlessen zijn praktijklessen die gegeven worden vanuit vier verschillende interessegebieden, namelijk: Lifestyle, Sportplaza, Technoworld en Theaterfabriek. Hoe worden de lessen ervaren en wat is het resultaat?

Door middel van praktijkonderzoek ben ik op zoek gegaan naar de ervaringen en resultaten met betrekking tot het loopbaanbegeleidend aspect. Het reflecteren op ervaringen die leerlingen opdoen in de horizonlessen kan het effect ervan vergroten en heeft daarmee invloed op de resultaten. Hoe wordt nu door leerlingen gereflecteerd op de praktijkervaringen en op welke wijze kan dit worden versterkt?

Dit heb ik onderzocht, waarbij ik ben uitgegaan van de hoofdvraag: "Welke werkvormen kunnen het reflecteren op ervaringen binnen de horizonlessen en de ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen stimuleren?" Om te komen tot een antwoord op deze vraag heb ik interviews afgenomen bij leerlingen en horizonsdocenten en deze geanalyseerd. Daarnaast zijn bestaande loopbaanbegeleiding methodes bestudeerd en heb ik resultaten uit een eerder door mij gedaan onderzoek: "Hoe kiezen leerlingen", betrokken bij dit onderzoek.

De resultaten geven onder meer aan dat leerlingen de horizonlessen erg waarderen. Ze zijn zich echter weinig bewust van de betekenis van de horizonlessen voor hun persoonlijke ontwikkeling en loopbaan. Leerlingen ervaren zelf nauwelijks dat ze hebben gereflecteerd op hun ervaringen in de horizonlessen. Enerzijds zijn leerlingen zich soms niet bewust van hun reflecteren anderzijds heeft er vaak geen effectieve reflectie plaatsgevonden binnen de horizonlessen.

De in de methode toegepaste werkvorm voor reflectie, de spiegellessen, worden niet geschikt bevonden door zowel leerlingen als docenten en daarom nog weinig gebruikt.

Doordat de methode niet veel handvatten voor de docent geeft is de mate waarin loopbaanbegeleiding en reflectie een onderdeel van de lessen vormt nu geheel afhankelijk van de invulling van de docent en daardoor willekeurig. Een aantal horizonsdocenten zien voor zichzelf geen rol in het LOB (loopbaanbegeleiding) verhaal of geven aan de competentie daarvoor nog te missen.

Met name omdat we te maken hebben met vmbo leerlingen in de leeftijd van 12 tot 15 jaar, zijn voor een effectievere invulling van het loopbaanaspect en reflectie door de leerlingen, actieve wisselende werkvormen met doe-opdrachten geschikt.

De horizonsdocent speelt, naast de mentor en de schooldecaan, een belangrijke rol als coach van het loopbaanproces. Naast groepsgesprekken zijn individuele gesprekken met de docent van belang om reflectie bij de leerling op gang te brengen.

Wanneer, door middel van een gesprek, reflectie gekoppeld wordt aan de (eind)beoordeling kan de leerling makkelijker verband leggen tussen de ervaringen en activiteiten tijdens de lessen en de betekenis daarvan voor de leerling persoonlijk.

De praktijkvorm van de horizonlessen en de mogelijkheid die de leerling heeft te kiezen voor een eigen interessegebied, bieden een ideale bodem voor de verdere ontwikkeling van zelfkennis bij onze leerlingen. Zelfkennis die kan bijdragen aan het maken van passende keuzes, waaronder de sectorkeuze. De waardering die de leerlingen hebben voor de horizonlessen vergroot hun motivatie hiervoor. Daarom wil ik aanbevelen dat de methode inhoudelijk wordt aangepast met voldoende aanbod van geschikte loopbaanactiviteiten en dat de horizondocent de nodige ondersteuning krijgt bij het uitvoeren van de rol van loopbaanbegeleider. Dit zal de positieve impact van de horizonlessen op de leerlingen nog sterker maken.

Inleiding

Om verdieping te vinden, bij mijn werk als docent praktijkvakken, als mentor en bij mijn werk als pedagogisch-didactisch medewerker aan een school voor vmbo, ben ik de opleiding Master Special Educational Needs aan het Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg gaan volgen. Het accent binnen de door mij gevolgde leerroute lag op loopbaanbegeleiding.

Deze opleiding rond ik af met dit meesterstuk in de vorm van een praktijkonderzoek. Het praktijkonderzoek is gedaan op de school voor vmbo waar ik werk onder tweedejaars leerlingen en onder docenten die lesgeven binnen de horizongebieden. Horizongebieden zijn vier interessegebieden waarbinnen praktijklessen worden aangeboden in de onderbouw, leerjaar één en twee. De interessegebieden zijn: Lifestyle, Sportplaza, Technoworld en Theaterfabriek. Leerlingen kiezen steeds voor een half schooljaar het horizongebied dat ze graag willen volgen.

De bedoeling van deze lessen is dat leerlingen:

- met plezier en met respect voor elkaar leren en werken.
- een functioneel en realistisch beeld krijgen van de wereld van beroepen en loopbanen en wat daarbij het beste bij hun past.
- trots kunnen zijn op hun eigen ontdekkingen en resultaten.

(Son & Vermeulen, 2008)

Na drie jaar ervaring met de horizonlessen is het goed om stil te staan bij de resultaten, ze te evalueren en bij te sturen waar nodig.

Wanneer leerlingen kunnen reflecteren op hun ervaringen in de horizonlessen wordt het effect ervan vergroot. Dit heeft invloed op de resultaten en is van belang bij het verder ontwikkelen van zelfkennis bij de leerling. Zelfkennis kan bijdragen aan het maken van passende loopbaankeuzes zoals de sectorkeuze.

Als collega en als docent van bovenbouwleerlingen kreeg ik signalen van zowel docenten als leerlingen dat het reflecteren op de praktijkervaring binnen de horizonlessen moeizaam gaat.

Door middel van dit praktijkonderzoek wil ik ontdekken of deze signalen kloppen en als dat het geval is, wat daar de oorzaak van is. De uitkomst van het onderzoek kan helpen bij het optimaliseren van de horizonlessen.

Doel van mijn onderzoek is het vinden van werkvormen voor reflectie. Daarom heb ik als onderzoeksmethode gekozen voor ontwerpgericht praktijkonderzoek.

De toegepaste waarnemingsmethode is het interview, met als reden dat het onderzoek gericht is op persoonlijke ervaringen van leerlingen en docenten.

De interviews zijn semigestructureerd afgenomen (Harinck, 2010). Alle docenten kregen dezelfde vragen voorgelegd en aan alle leerlingen werden dezelfde vragen gesteld.

De weergave van mijn onderzoek vindt u in dit verslag.

In hoofdstuk één geef ik aan wat de aanleiding was voor het doen van dit onderzoek en hoe ik tot de hoofdvraag ben gekomen.

De theoretische onderbouwing is beschreven in het tweede hoofdstuk. Deze theoretische onderbouwing heeft als uitgangspunt gediend bij het doen van het onderzoek. Dit geldt ook voor het verwerken en duiden van de onderzoeksresultaten en het komen tot conclusies en aanbevelingen.

In het derde hoofdstuk licht ik de gekozen onderzoeksmethode toe.

De verkregen data en de analyse van de resultaten staan beschreven in hoofdstuk vier.

In hoofdstuk vijf geef ik mijn conclusies en aanbevelingen.

1 Aanleiding en probleemstelling

De school waar ik werk; een school voor vmbo, heeft drie jaar geleden een andere invulling gekozen voor de Praktische Sector Oriëntatie (PSO). Een sector is de praktijkrichting in leerjaar drie- en vier vmbo op Basis- en Kaderniveau. De PSO had als doel leerlingen van leerjaar één en twee voor te bereiden op de sectorkeuze voor leerjaar drie en vier. Leerlingen volgden een aantal lessen Techniek, Zorg en Welzijn of Handel en Administratie om zo kennis te maken met de verschillende sectoren. Er is voor gekozen over te gaan naar zogenaamde horizongebieden. We willen hiermee de leerlingen een breder aanbod van praktijkervaringen bieden, niet alleen gericht op sectororiëntatie maar op de totale persoonlijke ontwikkeling van de leerling.

De school biedt vier horizongebieden aan voor de leerlingen van leerjaar één en twee vmbo, Theoretisch, Kader en Basis. De gebieden zijn: Theaterfabriek, Lifestyle, Sportplaza en Technoworld (zie bijlage 1). Leerlingen kiezen voor een half schooljaar één van de gebieden en krijgen per week zeven lessen binnen het gekozen horizongebied. Na een half jaar kunnen ze weer een keuze maken. Zo worden ze in de gelegenheid gesteld met alle gebieden kennis te maken, maar ze hebben ook de mogelijkheid (maximaal drie keer) hetzelfde gebied te kiezen. Streven is om minimaal vier van de zeven lessen te gebruiken voor praktijkervaringen. De overige drie uren worden onder andere besteed aan theorie, vakintegratie van AVO-vakken (Algemeen Vormend Onderwijs) en reflectie op de praktijkervaringen. Het is de bedoeling de ontwikkeling van de leerlingen te stimuleren door het opdoen van praktijkervaringen, de zelfkennis te vergroten en hier door beter een goede, passende sectorkeuze te kunnen maken (zie bijlage 1, paragraaf 2.2 onder het kopje “het gewenste resultaat”).

1.1 Aanleiding

Aanleiding van mijn onderzoek zijn signalen van zowel docenten horizonlessen als leerlingen, dat het reflecteren op de praktijkervaring moeizaam gaat.

Voor alle vier richtingen van de horizonlessen zijn zogenaamde spiegellessen (voorbeeld spiegellessen in bijlage 4) opgesteld voor reflectie op de praktijkervaringen. De leerling kijkt terug op de ervaringen in de praktijklessen door het beantwoorden van schriftelijke vragen.

Leerlingen geven aan dat ze de voor reflectie gebruikte spiegellessen saai vinden. Docenten hebben het idee dat de schriftelijke vragen in de spiegellessen plichtmatig worden ingevuld en afgeraffeld om “er van af te zijn”.

Ook geven mentoren in de bovenbouw aan dat ze soms moeilijk begrijpen waarom leerlingen hebben gekozen voor een bepaalde sector. Het komt regelmatig voor dat leerlingen gedurende het derde leerjaar aangeven te willen veranderen van sector. Als bovenstaande signalen kloppen zou dat betekenen dat een van de doelstellingen die we met de horizonlessen willen bereiken niet optimaal bereikt wordt.

1.2 Probleemstelling

Om er achter te hoe het loopbaanbegeleidend aspect binnen de horizongebieden effectiever zou kunnen zijn lijkt het me van belang dat eerst duidelijk wordt wat er in de huidige situatie wordt gedaan aan loopbaanbegeleiding (LOB) activiteiten en op welke manier. Hoe wordt er nu gereflecteerd op de praktijkervaringen binnen de horizonlessen en wat kan helpen om het reflecteren te verbeteren?

1.3 Maatschappelijke relevantie

Het kiezen van een sector door vmbo leerlingen is binnen het voortgezet onderwijs (VO) de eerste beroepsgerichte keuze die gemaakt moet worden. Binnen de school bestaan de richtingen Techniek Breed, Zorg & Welzijn, Handel & Administratie en Mode & Commerce. De keuze voor de sector wordt gemaakt wanneer de leerling in de derde periode van het tweede leerjaar vmbo zit. De leerlingen zijn dan gemiddeld 13 tot 14 jaar oud. Het betekent dat de leerling na het maken van de keuze in leerjaar drie en vier gedurende 14 (kaderniveau) tot 17 (basisniveau) lesuren praktijklessen krijgen in de gekozen richting. Daarnaast is het vakkenpakket voor de algemeen vormend onderwijs (AVO) vakken afhankelijk van de sectorkeuze. Voor leerlingen vmbo-theoretisch heeft de keuze in het derde en vierde leerjaar invloed op het vakkenpakket, zij volgen geen praktijklessen.

Bij de doorstroming naar het mbo is het in principe voor alle leerlingen mogelijk een andere richting te gaan volgen dan de gekozen richting op het vmbo, tenzij er door de betreffende mbo richting bepaalde AVO vakken vereist worden die de leerlingen niet hebben gevolgd. Ook kan het niveau waarop ingestroomd wordt lager zijn wanneer voor een andere richting wordt gekozen, omdat er in dat geval nog geen praktijkleservaring is in de nieuw gekozen richting.

De gevolgen van een “foute” sectorkeuze, die gemaakt is op ongeveer 14-jarige leeftijd, zijn groot. Ten eerste ontstaan er motivatieproblemen bij leerlingen die 14 tot 17 lesuren werken binnen een praktijkrichting die ze bij nader inzien niet bevalt. Ik denk dat de kans dat deze leerlingen zonder doubleren hun diploma halen hierdoor kleiner wordt.

Onderzoek wijst uit dat 25% van de leerlingen bij de overgang van vmbo naar mbo een andere richting kiest (Luken & Newton, Loopbaanbegeleiding bij de doorstroom van MBO naar HBO, 2004). In dat geval moeten ze meestal instromen in een lager niveau dan dat waar hun Basisberoeps, Kader of Theoretisch vmbo diploma normaal gesproken op aansluit. Mbo opleidingen vrezen dat de aansluiting op de praktijkvakken moeilijk wordt zonder de voorbereiding op het vmbo in die vakken. Bovenstaande geeft aan dat een sectorkeuze, die bij nader inzien niet past bij een leerling, negatieve gevolgen kan hebben voor de motivatie van de leerling en voor de studietijd.

Afname van studiemotivatie is niet bepaald dat wat we willen bereiken met ons onderwijs. Evenmin is het wenselijk dat een leerling als gevolg van de verkeerde

inschatting in het tweede leerjaar van het vmbo twee tot drie jaar langer onderweg is naar het einddoel.

Naar mijn mening is het daarom van belang dat de loopbaanbegeleiding op het gebied van de te maken sectorkeuze optimaal is en wij er als school alles aan doen wat binnen onze mogelijkheden ligt om deze begeleiding te bieden aan onze leerlingen.

Ook andere vmbo scholen, die een goede invulling zoeken voor hun praktijklessen in de onderbouw als voorbereiding op de sectoren in de bovenbouw, kunnen de bevindingen uit dit onderzoek betrekken bij de invulling van deze lessen.

1.4 Loopbaanbegeleiding in de onderbouw

Loopbaanbegeleiding in de onderbouw vindt op onze school niet alleen plaats tijdens de horizonlessen. De mentoren spelen hierbij ook een grote rol. Tijdens de mentorlessen in het tweede leerjaar wordt de sectorkeuze voorbereid. De mentoren worden daarbij ondersteund door de decaan onderbouw. Momenteel doet de decaan onderbouw (eveneens in het kader van de studie Master SEN) een onderzoek naar de mogelijkheid tot verbeteren van deze rol van de mentoren door middel van toe te passen gesprekstechnieken. Het is interessant om te bekijken of de uitkomst van het onderzoek onder mentoren met betrekking tot gesprekstechnieken ook toepasbaar is voor de docenten horizonsgebieden.

In combinatie met de verbetering van reflectie op praktijkervaringen binnen de horizonlessen hoop ik de kans op een goede sectorkeuze door de leerlingen te vergroten.

1.5 Onderzoeksvraag

Welke werkvormen kunnen het reflecteren op ervaringen binnen de Horizonlessen en de ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen stimuleren?

Ik hoop met dit onderzoek stimulerende werkvormen voor het reflecteren op de ervaringen binnen de Horizonlessen te vinden. Werkvormen die bijdragen aan de verdere ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen waardoor zij onder meer in staat zullen zijn een weloverwogen sectorkeuze te maken.

De resultaten van het onderzoek zullen, gecombineerd met ander gegevens, ook gebruikt worden om de effectiviteit van de horizonlessen weer te geven.

In het volgende hoofdstuk is de theoretische onderbouwing voor mijn onderzoek beschreven.

2 Theoretische onderbouwing

In dit hoofdstuk beschrijf ik theorieën over reflecteren en over aspecten die een rol spelen bij het reflecteren. Zelfbeeld en reflectie zijn mijns inziens onlosmakelijk met elkaar verbonden. Reflectie is de spiegel waarin ons zelfbeeld zich vertoont. De betekenis die wordt gegeven aan het woord “zelfbeeld” kan verschillen. Deze betekenisgeving heeft gevolg voor de manier waarop de zoektocht naar het zelfbeeld wordt ingevuld.

De kwaliteit van reflectie kan beïnvloed worden door meerdere factoren. Specifiek voor de doelgroep van dit onderzoek, vmbo leerlingen uit leerjaar één en twee, zie ik leeftijd, taalvaardigheid en sociale achtergrond als belangrijke factoren om rekening mee te houden bij het zoeken naar geschikte werkvormen.

2.1 Zelfbeeld

Is het zinnig en mogelijk om de ontwikkeling van het zelfbeeld bij leerlingen van 12 tot en met 14 jaar door middel van reflecteren te stimuleren? Tom Luken (2006) stelt de vraag of zelfkennis een fundament is voor loopbaanontwikkeling. Hij geeft een overzicht van de ideeën over zelfkennis door de jaren heen waarbij hij de Griekse filosoof Thales van Milete aanhaalt die 26 eeuwen geleden gezegd zou hebben dat jezelf leren kennen één van de moeilijkste dingen in het leven is (en het adviseren van anderen een van de makkelijkste). Luken benoemt vier manieren om naar jezelf te kijken.

- 1 De persoon als verzameling eigenschappen.

Zelfkennis staat gelijk aan het kennen van onze eigenschappen.

- 2 De persoon als onderdeel van een machine.

Oorzaak - gevolg denken, waarbij het niet zozeer gaat om de vraag wat voor eigenschappen we hebben of wat voor type we zijn maar, om het uitzoeken van wat de oorzaak is dat we zijn zoals we zijn.

- 3 De persoon als organisme.

We zien ons zelf als organisme dat een autonoom groei- en ontwikkelingsproces doorloopt met min of meer vastliggende stadia of fasen.

- 4 De persoon als verhaal.

De narratieve benadering, waarbij zelfkennis niet los staat van kennis van de wereld. In deze benadering zijn we hoofdpersoon in een verhaal waarvan we zelf de auteur zijn. We zien ons zelf niet als een verzameling eigenschappen, een machine of een plant, maar als een betekenisgevend wezen.

Luken gelooft dat de vierde benadering, de narratieve, het meest perspectief biedt. De eigen verantwoordelijkheid, de (betrekkelijke) vrijheid en de ontwikkelingskansen worden benadrukt binnen de werkelijkheid van het verleden en huidige omstandigheden, waarbij plaats en ruimte is voor gevoelens en realiteit. Deze benadering, waarbij het zelfbeeld niet vast staat maar zich ontwikkelt, lijkt mij zeer geschikt als uitgangspunt bij het zoeken naar geschikte reflectie werkvormen. Naar aanleiding van het artikel: “LOBSchietLeerlingVoorbij” (Luken, 2012) stelde ik de auteur per email de vraag, hoe om te gaan met het dilemma van leerlingen die, vanwege ons schoolsysteem, loopbaankeuzes moeten maken op 14 jarige leeftijd, terwijl het de vraag is of ze daar toe in staat zijn. In zijn antwoord adviseert Luken om de leerling gerust te stellen dat de studiekeuze niet voor hun leven is en bij de vorming van het zelfbeeld ruimte te laten voor verandering en ontwikkeling. Dus niet enkel statistische zelfbeschrijvingen in termen van blijvende eigenschappen, maar ook als “possible selves”. (bijlage 2)

2.2 Reflectie:

Reflecteren op ervaringen binnen het onderwijs is een methode die de laatste jaren steeds meer wordt toegepast. In hbo en mbo is het inmiddels een vast onderdeel van de opleiding. Over loopbaanreflectie stelt Luken (2011) dat er geen bewijs is dat het een positief effect heeft op succes en motivatie. Het zou zelfs negatieve gevolgen kunnen hebben wanneer je aan leerlingen vraagt om te reflecteren, zonder daarbij rekening te houden met bijvoorbeeld de ontwikkelingsfase waarin de leerling zich bevindt. Het is namelijk de vraag of de competentie al aanwezig is om denken en voelen te kunnen integreren. Datzelfde geldt ook voor het herkennen van de mogelijke invloed van de sociale omgeving op hun zelfbeeld.

Door Meijers (2001) wordt aangeraden om bij loopbaanreflectie uit te gaan van beroepsdilemma's. Beroepsdilemma's zijn in de dagelijkse praktijk van de beroepsbeoefenaar voorkomende rolconflicten veroorzaakt door tegenstrijdige belangen. Bijvoorbeeld: een ziekenverzorger kan, vanuit de behoefte de kwaliteit van zorg te verbeteren, belang hebben bij meer tijd voor de verzorging van een patiënt. Deze keuze voor meer tijd heeft echter financiële gevolgen en is daarom misschien niet mogelijk. Het bekend zijn met de bij een beroep behorende beroepsdilemma's maakt het mogelijk een reëlere keuze te maken. (Meijers, 2001) In het verlengde van beroepsdilemma's staat het reflecteren op grenservaringen als hulpmiddel bij de ontwikkeling van de beroepsidentiteit. Bij een grenservaring word je vanuit een praktijkervaring geconfronteerd met grenzen die de omgeving en omstandigheden stellen. Bijvoorbeeld: “Ik wil kapster worden maar heb ervaren dat ik allergisch ben voor haarverf”. Deze vorm van reflecteren zou bij voorkeur moeten plaatsvinden in kleine groepen en op individueel niveau. (Rikhof, Vissers, & Vogels, 2011)

2.3 Werkvormen

Bij het zoeken naar geschikte werkvormen voor het reflecteren op ervaringen binnen de horizonlessen ben ik van mening dat het belangrijk is rekening te houden met de volgende factoren.

1. Leeftijd
2. Taalvaardigheid
3. Culturele achtergrond/sociale context

Leeftijd.

De leerlingen die de horizonlessen volgen zijn ongeveer 12 tot 15 jaar oud. Bekend is dat de hersenen van jongeren nog niet volgroeid zijn. Dit maakt dat jongeren minder goed in staat zijn consequenties van keuzes op langere termijn te overzien (Crone, 2008). Ook zit de jongere in deze leeftijd (vroeg adolescentie) in een ontwikkelingsfase (het conformistische stadium) waarbij aanpassing aan de groep een grotere rol speelt dan eigenheid (Westenberg, Hauser, & Cohn, 2004).

Taalvaardigheid.

Bij het reflecteren op ervaringen moet je in staat zijn gevoelens te verwoorden. De niveaus van taalvaardigheid van onze leerlingen zijn erg gedifferentieerd, maar gemiddeld is taal niet hun sterkste punt. Het feit dat de school er voor heeft gekozen om binnen de horizonlessen een uur te besteden aan het werken met de methode “nieuwsbegrip” heeft hier alles mee te maken. Nieuwsbegrip is een methode die speciaal ontwikkeld is voor leerlingen met een achterstand op het gebied van begrijpend lezen (Nieuwsbegrip, 2012). Naar mijn mening moeten ook de werkvormen voor reflectie aansluiten op het taalniveau van onze doelgroep.

Culturele achtergrond / sociale context.

De leerling populatie van onze school bestaat voor 60% uit allochtonen¹. Vanuit de inclusieve gedachte vind ik het belangrijk dat wij als school oog hebben voor diversiteit van onze leerlingen. In dit geval met betrekking tot culturele achtergrond. Het is de vraag of je op de goede weg zit wanneer we als school aan verschillen die voortvloeien uit culturele achtergrond, vanuit het principe van gelijkheid, geen specifieke aandacht schenken. Naar mijn mening is de weg van inclusie hier het onderkennen van verschillen. Volgens De Vries spreek je van een inclusieve cultuur wanneer verschillen doorleefd, gewaardeerd en benut worden (2010, p.2).

¹Allochtoon in de betekenis van: Lid van een culturele of etnische minderheid, in tegenstelling tot autochtoon.

Dat de culturele achtergrond van invloed is op zelfbeeld, reflectie en loopbaan blijkt zowel uit gesprekken die ik heb gevoerd met allochtone collega's over hun loopbaan, als uit diverse onderzoeken o.a. (Foblets & Cornelis, 2003).

Mijn bevindingen hierover heb ik verwerkt in een presentatie over dit onderwerp op 31 januari 2012, aan mijn docent en de medestudenten van de opleiding Master SEN LB/SD (bijlage 3).

Belangrijke aspecten voor dit onderzoek zijn, dat gemiddeld genomen, de ouders een grotere rol spelen bij keuzebepalingen dan het geval is bij autochtone leerlingen.

De invloed van groepsgenoten met dezelfde culturele achtergrond is meestal groter bij allochtone leerlingen dan bij autochtone leerlingen. Het idee dat zelfontplooiing een levensdoel is, kan niet als vanzelfsprekend worden gehanteerd, vaak wordt het verdienen van veel geld belangrijker gevonden dan zelfontplooiing. Daarnaast kunnen de mogelijke ervaringen met discriminatie van invloed zijn op het zelfbeeld en de verwachting die allochtone leerlingen hebben voor hun toekomst. (Foblets & Cornelis, 2003)

2.4 De narratieve benadering

De narratieve benadering, zoals beschreven onder 2.1: "de persoon als verhaal", is sterk in opkomst bij de vorming van beroepsidentiteit. (Luken, 2006)

Bij het zoeken naar geschikte werkvormen voor reflectie zou rekening gehouden moeten worden met de ontwikkelingsfase van de leerlingen, waarbij door middel van de narratieve benadering aandacht wordt besteed aan beroepsdilemma's en grenservaringen.

Een voorbeeld van een instrument om de narratieve benadering toe te passen is het door Bill Law (2001) ontwikkelde: "storyboarding", waarbij op systematische wijze ervaringen op een rij worden gezet (met tekeningen, plaatjes of woorden).

Vervolgens wordt onderzocht wat die ervaringen betekenen voor de toekomst en hoe die kennis bruikbaar kan zijn.

Om vanuit het narratieve perspectief de ontwikkeling van zelfkennis te stimuleren noemt Luken (2006) acht aandachtspunten: "Voorzien in objectieve gegevens, feedback geven, vragen stellen, helpen contact te maken met het eigen gevoel, het goede voorbeeld geven, helpen overzicht te ontwikkelen, stimuleren te exploreren en aansluiten op het ontwikkelingsniveau van de ander".

Mijns inziens sluiten de uitgangspunten van deze benadering goed aan bij de praktijkvorm van de horizonlessen en bij de doelstellingen zoals die gesteld zijn in de ontwerp-gids Horizonsgebieden. (Son & Vermeulen, 2008)

Werkvormen voor reflectie en ontwikkeling van zelfkennis moeten aansluiten bij de leeftijdsgroep en rekening houden met de taligheid en de culturele achtergrond van de leerling. De werkvormen zouden afwisselend moeten zijn, zodat leerlingen met verschillende leerstijlen zich aangesproken voelen (Pijlman, 2012).

Van de aandachtspunten die Luken (2006) noemt om vanuit het narratieve standpunt te werken denk ik dat vooral: “feedback geven, vragen stellen, contact laten maken met het eigen gevoel, en het stimuleren van exploreren”, toepasbaar zijn bij het reflecteren tijdens de horizonlessen.

Door stimulerende werkvormen voor het reflecteren op de ervaringen binnen de horizonlessen te vinden zullen de leerlingen beter in staat zijn op de juiste gronden een sectorkeuze te maken. Ook kunnen de werkvormen bijdragen aan de verdere ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen. Zelfkennis is van belang, zowel bij het maken van de juiste sectorkeuze, als voor de hele loopbaan en het vinden van een plaats in onze maatschappij. (Rikhof et al., 2011)

Bij het zoeken naar werkvormen die toepasbaar zijn om het reflecteren op de horizonlessen te verbeteren heb ik bovengenoemde factoren en aandachtspunten betrokken bij de analyse van de onderzoekgegevens.

In het volgende hoofdstuk beschrijf ik op welke wijze het onderzoek is uitgevoerd en geef ik aan waarom ik heb gekozen voor de toegepaste methode van onderzoek.

3 Onderzoeksmethode

Om tot werkvormen te komen die het reflecteren op ervaringen binnen de horizonlessen en de ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen stimuleren, heb ik eerst onderzocht hoe er momenteel wordt gereflecteerd binnen de horizonlessen. In dit hoofdstuk geef ik aan hoe ik mijn onderzoek heb aangepakt, welke keuze voor onderzoeksmethodes ik heb gemaakt en met welke reden.

Als onderzoeksmethode is gekozen voor ontwerpgericht praktijkonderzoek, (Harinck, 2010). De informatie, verkregen uit interviews met leerlingen en docenten over hun ervaring met reflecteren binnen de horizonlessen, is ondersteunend bij het vinden van werkvormen voor reflectie.

De keuze voor het interview als waarnemingsmethode is gebaseerd op het feit dat het onderzoek gericht is op persoonlijke ervaringen van leerlingen en docenten. De interviews zijn semigestructureerd, (Harinck, 2010) Het onderwerp van de interviews is steeds het reflecteren binnen de horizonlessen. In elk interview zullen dezelfde vragen aan de orde komen. Indien nodig wordt hierop doorgevraagd of kan de volgorde aangepast worden.

3.1 Onderzoekskwaliteit

Om te waarborgen dat het onderzoek voldoende valide en de uitkomst een betrouwbaar antwoord op de onderzoeksvraag geeft, pas ik triangulatie toe (Harinck 2010). De gegevens worden gegenereerd uit verschillende bronnen met verschillende meetinstrumenten. Naast de interviews maak ik gebruik van gegevens uit enquêtes en conclusies uit een eerder door mij gedaan onderzoek: “Hoe kiezen leerlingen” (bijlage 5). De derde bron is een onderzoek naar verschillende bestaande LOB methodes en de manier waarop binnen deze methodes wordt omgegaan met zelfreflectie. Ten behoeve van de betrouwbaarheid van het praktijkonderzoek zijn de interviews geheel uitgeschreven. Om meer validiteit te waarborgen ben ik bij het opstellen van de interviewvragen steeds uitgegaan van door mij, op basis van de theoretische onderbouwing, geformuleerde doelen en subdoelen van de interviews. (Sillius, 2007)

Om mijn onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden heb ik deelvragen geformuleerd:

3.2 Deelvragen

- I Op welke wijze wordt er nu gereflecteerd op de horizonlessen?
- II Hoe wordt de loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen ervaren door de leerlingen?
- III Hoe wordt de loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen ervaren door de docenten.

- IV Welke werkvormen zijn toepasbaar om het reflecteren op de horizonlessen te verbeteren?

3.2.1 Onderzoek naar reflectie en loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen.

Voor de beantwoording van deelvraag I heb ik interviews afgenomen bij tweedejaars leerlingen. Uit elk horizongebied zijn minimaal twee leerlingen individueel geïnterviewd, waarbij ik een evenwichtige verdeling heb gemaakt van leerlingen met Basis, Kader en Theoretische niveau.

Naast de interviews maak ik gebruik van resultaten van een onderzoek dat ik in april 2011 heb gedaan voor een opdracht voor de opleiding Master Special Educational Needs: "Hoe kiezen leerlingen ". Hierbij heb ik middels een vragenlijst onderzocht welke factoren van invloed zijn geweest op de sectorkeuze en de keuze voor het vervolgonderwijs. (zie bijlage 5)

Bij de keuze van werkvormen voor reflectie is het belangrijk dat de mensen die ermee gaan werken aangeven wat hun ervaringen tot nu toe zijn en welke mogelijkheden en onmogelijkheden er zijn. Daarom heb ik, ook hier door middel van interviews, onderzocht hoe de ervaringen zijn van de docenten die les geven binnen de horizongebieden. Van elk van de vier horizongebieden heb ik twee docenten individueel geïnterviewd.

3.2.2 Werkvormen voor reflectie op praktijkervaringen.

De uitkomsten van de interviews van mijn praktijkonderzoek heb ik gecombineerd met bevindingen uit de literatuurstudie voor de theoretische onderbouwing van dit onderzoek en bestudering van verschillende bestaande LOB methodes. Deze gegevens zijn ondersteunend bij het vinden van geschikte werkvormen voor het reflecteren op de horizonlessen. De resultaten heb ik verwerkt in een aanbeveling aan de schoolleiding en de vakgroepvoorzitters van de Horizongebieden.

3.3 Interviews

Door middel van het afnemen van interviews zijn persoonlijke ervaringen, op het gebied van reflecteren binnen de horizonlessen van leerlingen en docenten, geregistreerd. Om het mogelijk te maken de verkregen gegevens te verwerken tot bruikbare data heb ik per interview vijf open vragen geformuleerd voor de docenten en negen open vragen voor de leerlingen. (bijlage 5) Om tot deze interviewvragen te komen heb ik eerst het hoofddoel en de subdoelen van mijn interview bepaald. (Sillius, 2007)

De interviews zijn opgenomen en naderhand geheel uitgeschreven. Ten behoeve van het ethische aspect van dit onderzoek is voorafgaand aan de interviews aan alle geïnterviewde toestemming gevraagd voor de geluidsopnamen. Ook is met geïnterviewden besproken dat de gegevens anoniem worden verwerkt.

Na het afnemen van de interviews zijn de antwoorden zoveel mogelijk ingedikt om de hoofdkenmerken van de antwoorden helder te krijgen (Harinck, 2010). In deze geconcentreerde vorm zijn de resultaten in twee matrixen verwerkt om het mogelijk te maken de gegevens te interpreteren.

3.4 Doelstelling van de interviewvragen aan de leerlingen.

Hoofddoel

- Inzicht krijgen in hoe loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen wordt ervaren door de leerlingen.

Subdoelen

- Ontdekken welk doel de horizonles heeft volgens de leerling.
- Inzicht krijgen in welke mate de leerling verband ervaart tussen het volgen van horizonlessen en het maken van een keuze voor sector en vervolgopleiding.
- Inzicht krijgen of de leerling ervaart dat er binnen de horizonlessen wordt gereflecteerd op de praktijkervaringen?
- Inzicht krijgen of de leerling ervaart dat de horizonlessen invloed hebben op de identiteitsontwikkeling.
- Inzicht krijgen of het volgen van horizonlessen heeft geholpen bij het maken van de sectorkeuze.
- Inzicht krijgen of de leerling behoefte heeft aan een andere invulling of aanpak van de horizonlessen.

3.5 Doelstelling van de interviewvragen aan docenten van de horizonsgebieden.

Hoofddoel:

- Inzicht krijgen in hoe loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen wordt ervaren door de docent.

Subdoelen:

- Ontdekken welk doel de horizonles heeft volgens de docent.
- Inzicht krijgen in welke mate de docent ervaart dat het doel bereikt wordt.
- Inzicht krijgen of de docent ervaart dat er in de horizonlessen aan LOB wordt gedaan.
- Ontdekken of de docent ideeën heeft voor het reflecteren op de praktijkervaringen binnen de Horizonlessen.

De resultaten van de interviews, de bestudeerde LOB methodes en de resultaten uit het onderzoek: “hoe kiezen leerlingen” zijn uitgewerkt in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 4 Data analyse en resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews weergegeven en geanalyseerd. Daarna beschrijf ik de uitkomsten naar aanleiding van inhoudelijke bestudering van verschillende bestaande LOB methodes. Vervolgens worden resultaten uit het onderzoek: “Hoe kiezen leerlingen” betrokken bij de overige resultaten van dit onderzoek.

4.1 Interviews

Om antwoord te vinden op de deelvragen:

- op welke wijze wordt er nu gereflecteerd op de horizonlessen?
- hoe wordt de loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen ervaren door de leerlingen?
- hoe wordt de loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen ervaren door de docenten?

heb ik een analyse gemaakt van de antwoorden uit de interviews met de leerlingen en docenten.

4.1.1 De leerlingen

De leerlingen die ik gesproken heb volgen de horizonlessen voor het tweede leerjaar in verschillende Horizongebieden (drie leerlingen van theaterfabriek, drie leerlingen van technoworld, drie leerlingen van sportplaza en twee leerlingen van lifestyle). De interviews zijn individueel afgenomen waarbij geluidsopnamen zijn gemaakt. Deze geluidsopname heb ik geheel uitgeschreven. Daarna heb ik de uitspraken van de leerlingen geclusterd in naar betekenis gelijksoortige antwoorden. Hierdoor was het mogelijk de antwoorden van de leerlingen te verwerken in onderstaande matrix. Bij vraag 3 en 5 heb ik antwoorden uitgesplitst om meer inzicht te geven in de aard van de antwoorden.

4.1.2 Resultaten leerling interviews

Tabel 1 : resultaten leerling interviews.

N=11, **rood** = aantal gelijksoortige antwoorden, **blauw** = aantal gelijksoortige vervolgantwoorden.

Aantal leerlingen dat antwoord geeft met deze betekenis, meer antwoordmogelijkheden per leerling op één vraag.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Waarom zijn er, volgens jou, horizonlessen op school?											
Weten welke opleiding/beroep je later wil gaan doen											
Ontdekken wat je leuk vind											
Erachter komen welke sector je wilt kiezen											
Ervaring opdoen op gebied van praktijk/samenwerken/sociale vaardigheden											
Weet ik niet											
2. In april ga je een keuze maken voor een sector in de bovenbouw, wat heeft dat volgens jou te maken met de horizonlessen?											
Leerling benoemt een verband tussen horizonlessen en sectorkeuze											
Leerling ziet alleen verband bij technoworld en lifestyle											
Leerling ziet geen verband tussen horizonlessen en sectorkeuze											
Weet niet / Weet niet zeker											
3. Heb je er wel eens over nagedacht wat je van de horizonles vond?											
Leerling geeft bevestigend antwoord											
Leerling geeft aan daar nooit over na te denken											
Als antwoord op deze vraag wordt de mening over de horizonles gegeven.											
Mening: Ik vind de lessen leuk											
Ik vind iets niet leuk aan de les											
Ik ben goed in....											
Ik vind moeilijk...											
4. Als je met je leraar/lerares praat over de les, waar praten jullie dan zoal over?											
Gesprek over talent											
Advies over de sectorkeuze											
Gesprek over de uitvoering van een opdracht											
Leerling geeft aan er niet over te hebben gesproken met leraar/lerares											

Aantal leerlingen dat antwoord geeft met deze betekenis, meer antwoordmogelijkheden per leerling op één vraag.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
5. Als je met klasgenoten praat over de les, waar praten jullie dan zoal over?											
Leerling praat met klasgenoten over de les											
Gespreksonderwerp: We praten over de opdracht, hoe het moet											
We praten over welke sector we gaan kiezen											
We praten over hoe we de les vonden											
Leerling praat er niet over met klasgenoten											
6. Hoe vind je het, wanneer jullie mogen opschrijven wat je van de les vond?											
Dat doen we pas aan het eind van het project (nog niet gedaan)											
Dat doen we nooit											
Vind ik niet leuk/saai											
Vind ik fijner dan bespreken van de les											
7. Wat is er veranderd aan jou door de horizonlessen?											
Ik weet nu welke richting ik ga kiezen											
Praktische vaardigheden geleerd											
Er is niets veranderd											
Weet niet/ geen antwoord											
8. Hoe kunnen de horizonlessen jou helpen bij het maken van de sectorkeuze?											
In meer verschillende horizongebieden lessen volgen											
Meeloop lessen in de bovenbouw (praktijklessen)											
Alleen technoworld en lifestyle helpen daarbij											
Weet niet/ het is nu goed genoeg											
9. Als jij horizonles zou geven, wat zou je dan anders doen?											
Meer afwisseling											
Meer praktijk, minder pc/ theorie											
Punten/cijfers geven											
Meer elementen van de sectorkeuzevakken in de lessen											
Ik vind alles goed zoals het nu gaat											
Weet niet											

4.1.3 De docenten

De docenten die ik bevraagd heb geven allen les in een van de Horizongebieden. Ik heb bij drie docenten van sportplaza, drie docenten technoworld, één docent lifestyle en twee docenten theaterfabriek, interviews afgenomen. Van alle interviews zijn geluidsopname gemaakt en is het hele gesprek uitgeschreven. De uitspraken zijn daarna geclusterd naar gelijksoortige antwoorden.

4.1.4 Resultaten docent interviews

Tabel 2 : Resultaten docent interviews

N=9, **rood** = aantal gelijksoortige antwoorden

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Aantal docenten met soortgelijk antwoord meer antwoordenmogelijkheden per docent op één vraag	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Wat is volgens jou de bedoeling van de horizonlessen?									
Ondersteuning bij sectorkeuze									
Talenten en voorkeuren ontdekken,									
Persoonlijke ontwikkeling, zelfbeeld ontwikkeling									
Wat vind je van de resultaten van horizonlessen?									
Lukt maar gedeeltelijk									
Leerlingen ontdekken talenten									
Leerlingen krijgen (zelf)vertrouwen									
Zelfinzicht wordt niet ontwikkeld									
Resultaat is docentafhankelijk									
Voorbeelden van LOB in horizonlessen									
LOB verwerkt in een praktijkopdracht									
Individuele gesprekken, leerling-docent									
Kennismaken via computer met beroepen en opleidingen									
Kan geen voorbeelden noemen									
Mening over het LOB aspect binnen de horizonlessen									
Nuttig / goed									
Niet nuttig (verschillende redenen)									
Mening over bestaande spiegellessen									
Saaï / spreken de leerlingen niet aan									
Andere manieren van reflecteren werken beter									
Geen mening / werk er niet mee									
Ideeën voor het reflecteren op de praktijkervaringen									
(Digitaal) evalueren onmiddellijk na de praktijkervaring									
Groepsgesprek/activiteit									
Individueel gesprek met docent									
Leerlingen beoordelen zichzelf en/of elkaar									
Cijfers geven									
Geen idee									

4.2 Resultaten met betrekking tot het doel van de horizonlessen.

Zowel bij de leerlingen als de docenten is als eerste gevraagd wat, volgens de geïnterviewden, het doel is van de horizonlessen.

Van de leerlingen noemt zeven van de tien een loopbaanaspect (opleiding, beroep en/of sectorkeuze) als doel. Van deze zeven leerlingen geven er zes aan dat door het opdoen van praktijkervaringen dit doel bereikt wordt. De docenten zien loopbaanbegeleiding eveneens als doel, waarbij allen het maken van de sectorkeuze specifiek benoemen. Ook ontdekken van talent en identiteit wordt door docenten als doel genoemd.

- Uit de antwoorden op vraag twee voor de leerlingen: "In april ga je een keuze maken voor een sector in de bovenbouw, wat heeft dat volgens jou te maken met de horizonlessen", blijkt dat zij minder ervaren dat de horizonlessen te maken hebben met de komende sectorkeuze. Zeven leerlingen zien geen verband met de horizonlessen of geven aan het niet te weten. Van de leerlingen die het verband wel zien geven er twee aan dat dit verband er alleen is bij Lifestyle en Technoworld. Dit sluit aan bij wat docenten van de Theaterfabriek aangeven, namelijk dat het moeilijk is voor de leerlingen om de ervaringen binnen de Theaterfabrieklessen te gebruiken om een goede sectorkeuze te maken:

- *"Daar struikelden ze een beetje over, met hun vervolgkeuze. Van ja, wat moet ik dan hierna doen".*
- *"De opzet was, welke sector wil ik kiezen, dat loopt m.i. een beetje mank doordat de horizongebieden niet helemaal duidelijk verwijzen naar de bovenbouw"*

Twee citaten van docenten

4.3 Hoe worden de horizonlessen ervaren.

Het praktijkgedeelte van de horizonlessen werd door alle geraadpleegde leerlingen als leuk of fijn ervaren. Er was bij alle leerlingen een duidelijke voorkeur voor een bepaald horizongebied. Geen van de leerlingen heeft voor meer dan twee verschillende horizongebieden gekozen. Een aantal leerlingen gaf aan de theorielessen en de lessen achter de computer minder of niet leuk te vinden. Dit komt bij drie verschillende vragen tot uitdrukking. In de respons op vraag drie, waarbij leerlingen hun mening gaven over de les. Bij vraag zes, over de spiegellessen en in het bijzonder in de antwoorden op vraag negen, waar vijf leerlingen aangeven dat ze, als ze zelf de horizonlessen zouden mogen geven, zouden kiezen voor meer praktijk en/of minder theorie.

Docenten ervaren dat het door hen zelf geformuleerde doel van de horizonlessen maar gedeeltelijk bereikt wordt. Ze geven daarvoor de volgende redenen:

- Reflecteren op de ervaringen lukt niet of gebeurt niet voldoende
- De leerlingen missen het zelfinzicht wat daarvoor nodig is.
- De horizongebieden sluiten niet (of niet allemaal) aan bij de sectorkeuzevakken in de bovenbouw.
- Leerlingen zien soms geen verband tussen de horizonlessen en de sectorkeuzevakken in de bovenbouw.
- De resultaten zijn afhankelijk van de docent die de les geeft.

Als positief resultaat van de horizonlessen noemen de docenten dat ze ervaren dat leerlingen meer zelfvertrouwen krijgen en hun talenten ontdekken. Zes van de negen docenten noemt minimaal één van deze aspecten.

Het binnen de horizonlessen leren van vaardigheden die toepasbaar zijn in het dagelijkse leven, dus niet alleen met betrekking tot een beroep, wordt als positief en zinnig ervaren.

"En daarom juist zijn die praktijklessen zo belangrijk. Dat je kunt zeggen: kijk is, wat goed wat je hebt gedaan. Ik heb bijvoorbeeld gisteren een kookles gehad met eerstejaars. Die hebben dan nu misschien vier of vijf keer koken gehad. Als je ziet hoe die gegroeid zijn. Hoe eigenlijk al bijna zelfstandig ze bepaalde dingen kunnen doen in hun werk, dat is gewoon geweldig. En dan zeg je ook: ik ben zo trots op jullie, ik heb bijna nooit een klas gehad die het zo goed kan en dan zie je ze allemaal glunderen."

Citaat uit interview met docent

4.4 Resultaten met betrekking tot het reflecteren binnen de horizonlessen.

Vijf van de interviewvragen voor de leerlingen hadden betrekking op het reflecteren binnen de horizonlessen. Bij vraag drie: "Heb je er wel eens over nagedacht wat je van de horizonles vond?" valt mij op dat onze leerlingen moeite hebben zich er bewust van te zijn òf ze ergens over nadenken. Er was slechts één leerling die aangaf wel eens na te denken over de horizonlessen. Vijf gaven als antwoord op deze vraag hun mening over de horizonlessen. Dat betekent dat van de tien leerlingen er zich maar één bewust was van haar reflecteren, terwijl uit de antwoorden blijkt dat minstens zes leerlingen dat hebben gedaan. Immers, om een mening te kunnen vormen over de horizonlessen moeten ze er over hebben nagedacht.

Zes leerlingen antwoordden op vraag vier: "Als je met je leraar/lerares praat over de les, waar praten jullie dan zoal over?" dat ze niet met de docent over de les hebben gesproken. Of er inderdaad geen gesprekken over de les hebben plaatsgevonden, is niet zeker. Het kan ook zijn dat de leerling het niet zo ervaren heeft. Ditzelfde geldt

voor de antwoorden op vraag vijf, waarbij vier leerlingen aangeven nooit met klasgenoten over de horizonles te praten.

Op de vraag of ze veranderd zijn door de horizonlessen geven maar drie leerlingen aan dat er iets is veranderd. Blijkbaar zien veel leerlingen zelfs de aangeleerde vaardigheden niet bewust als verandering bij zichzelf. Laat staan veranderingen op het gebied van de eigen identiteit. Dit niet bewust zijn bij de leerlingen van het feit dat ervaringen invloed hebben op wie je bent (geworden) zie ik terug in de volgende antwoorden die docenten gaven over reflecteren op de horizonlessen door de leerlingen:

- *“Die zijn wel met zichzelf bezig, maar niet op die manier”.*
- *“Die zijn er ook helemaal niet mee bezig”*
- *“Die kinderen vinden het heel lastig om daar echt over na te denken en ze vinden het allemaal wel prima, ze denken, ik vul gewoon iets in.”*
- *” En dan zie je dat dat bij de leerlingen eigenlijk niet overkomt.”*
- *” Ja, dat is toch een veel te ver van mijn bed show voor leerlingen van 14 jaar.”*
- *“Dat ze alleen bezig zijn met de les an sich en niet verder kijken, wat heeft dat dan voor invloed op mijn keuzes en wat ik interessant vind en wat ik niet interessant vind.”*
- *” De leerlingen zelf, op eigen initiatief, reflecteren helemaal niet.*

Citaten uit verschillende interviews met docenten.

4.5 Ideeën voor verandering

Aan de leerlingen is gevraagd wat zij anders zouden doen wanneer zij horizonles zouden geven. De eerste reactie op die vraag was meestal dat ze niets zouden veranderen omdat ze het goed vinden zoals het nu is en omdat ze vinden dat de docenten het goed doen! Pas wanneer ik doorvraag of er echt niet iets is wat anders zou mogen, noemt een aantal leerlingen wat punten zoals:” meer afwisseling, praktijklessen volgen in de bovenbouw (meelooplessen), meer praktijk en minder theorie”.

Uit de antwoorden op de vraag aan de docenten: “Heb jij ideeën over hoe de leerlingen zouden kunnen reflecteren op de praktijkervaringen binnen de horizonlessen?” blijkt dat de meeste docenten vinden dat het anders moet dan zoals het nu gebeurt in de spiegellessen. Enkele docenten zien mogelijkheden in evalueren direct na de praktijkervaring, verwerkt binnen de praktijkles, in plaats van tijdens een theorieles. Dit zou kunnen in de vorm van een groepsgebesprek of groepsactiviteit.

Een aantal docenten geeft aan dat een individueel gesprek met de docent de beste vorm is om tot reflectie te komen. Ze plaatsen daarbij de kanttekening dat op dit moment niet alle horizondocenten voldoende in staat zijn een dergelijk gesprek

effectief te voeren. Verschillende docenten zouden graag zien dat reflectie gebeurt in de vorm van een beoordeling van de resultaten van de leerlingen. Dat kan zijn een zelfbeoordeling, een beoordeling door groepsgenoten en/of een beoordeling van een docent. Vooral wanneer deze beoordeling gekoppeld (Inzicht, 2010) wordt aan een gesprek verwachten de docenten dat deze vorm goed zal werken.

4.6 Reflectie in bestaande LOB methodes

Ter vergelijking heb ik onderstaande LOB methodes bekeken, waarbij ik me specifiek gericht heb op de aanpak voor reflectie binnen deze methodes.

- a. INZICHT van Stichting Alterius (2010)
- b. KIJK OP JEZELF van Profiel ASL (2009)
- c. LOBBY van ThiemeMeulenhoff (2010)
- d. OPTIE van LDC Publicaties (2003)
- e. RAAK van LDC Publicaties (2002)
- f. REFLECTEREN OP MAAT van SLO (2008)
- g. STUDIE EN LOOPBAAN van Tumult (2010)

De meeste methodes (a, b, c, d, e, g) maken gebruik van werkbladen of werkboeken, soms digitaal, waarin de leerling geacht wordt, meestal zelfstandig, te werken. De opdrachten bestaan uit het invullen van vragenlijsten over interesses en vaardigheden, informatie over beroepen en formulieren om verslag te leggen van de voortgang. Een aantal methodes (a, c ,d, e, g) bieden “doe” opdrachten, waarna de leerling gevraagd wordt schriftelijk te reflecteren op de ervaring.

Genoemde methodes richten zich geheel op de leerling, weinig tot geen aandacht wordt besteed aan de manier waarop het werken met de methodes begeleid moet worden.

Uitzondering hierop vormt: “Reflecteren op maat”. Deze methode is speciaal bedoeld voor de begeleiders van de leerlingen. Het is een instrument om de begeleider in zijn rol als coach te ondersteunen bij de loopbaanoriëntatie van de leerlingen. Accent ligt daarbij op praktische handreikingen bij gespreksvoering en op de manier waarop ieders persoonlijke begeleidingsstijl kan worden ingezet. Daarnaast biedt het een kader voor de begeleidingsstructuur van LOB.

De digitale methode:”LOBBY” onderscheidt zich doordat het uitgaat van de verschillende sectoren. Voor de sectoren: Techniek, Economie, Zorg & Welzijn en Landbouw zijn aparte praktijkoefeningen ontwikkeld die aansluiten bij de sector. Reflectie op de praktijkoefeningen gebeurt voornamelijk individueel en schriftelijk. In de methode : “Inzicht” staat eveneens de beroepspraktijk centraal. Deze methode biedt cursussen aan voor docenten op het gebied van gesprekstechniek en coachen. De ontwikkelaar van deze methode hecht er belang aan dat begeleiders een actieve coachende rol spelen bij de reflectie op de praktijkervaringen in de vorm van de dialoog en voorzien in de behoefte bij begeleiders om hierin ondersteund te worden.

4.7 Hoe kiezen leerlingen

Een aantal resultaten van het onderzoek: “Hoe kiezen leerlingen” (bijlage 4) hebben verband met het onderwerp reflecteren op praktijkervaringen. Om die reden heb ik deze gegevens betrokken bij de resultaten van dit onderzoek.

4.7.1 Bewustzijn van reflecteren bij de leerling

Evenals naar voren gekomen is in de interviews, lijken de leerlingen zich niet bewust te zijn van bepaalde factoren die van invloed zijn op het LOB proces. In het onderzoek: “hoe kiezen leerlingen” geef ik daar drie mogelijke oorzaken voor aan. Het feit dat de leerlingen de inspanning die docenten, mentoren en decanen verrichten in het LOB proces niet bewust ervaren is een indicatie dat er iets niet goed gaat in dat proces. Oorzaak hiervoor kan zijn dat de inspanningen niet het beoogde effect hebben. Daarnaast lijken de leerlingen zich niet voldoende bewust van de beïnvloedende factoren. Ook kan het zijn dat leerlingen (misschien onbewust) de rol van docenten, mentoren en decanen bij het LOB proces minder groot weergeven dan de werkelijkheid. Hun eigen rol in het LOB proces (*“ik heb mijn keuze helemaal zelf gemaakt”*) wordt eerder, door de leerlingen groter gezien dan de werkelijkheid. (Tiemeijer, 2011) Het niet kunnen of willen onderkennen dat ervaringen jezelf als persoon kunnen veranderen zie ik terug in de antwoorden op interviewvraag zeven. In het onderzoek: “Hoe kiezen leerlingen” heeft de factor bewustzijn bij de leerlingen betrekking op het keuzeproces, binnen het huidige onderzoek heeft het betrekking op het bewust zijn van reflecteren.

4.7.2 Het gesprek als reflectie-instrument

Bij de factoren die van invloed zijn op de keuze van de leerlingen voor sector en vervolgopleiding kwam in verschillende vormen het gesprek als beïnvloedende factor naar boven. Leerlingen gaven aan dat gesprekken met mentoren en docenten een rol hebben gespeeld bij hun keuze en ook gesprekken met leerlingen die de vervolgopleiding al volgden. Hier zie ik verband met de ervaringen van een aantal geïnterviewde docenten die door het aangaan van een gesprek de reflectie bij de leerling zagen versterken.

De leerling in gesprek brengen met een derdejaarsleerling die al een sectorkeuze heeft gemaakt is een idee om te betrekken bij de uitvoering van “meeloop”lessen in de sectoren.

In het volgende hoofdstuk geef ik weer wat mijn gevolgtrekkingen zijn uit de resultaten van dit onderzoek, de conclusies en de aanbevelingen.

5 Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk beschrijf ik wat het onderzoek heeft gebracht en hoe we de resultaten zouden kunnen inzetten om te komen tot werkvormen die het reflecteren op ervaringen binnen de horizonlessen en de ontwikkeling van zelfkennis onder leerlingen meer stimuleren.

Toen de school in september 2009 startte met de horizonlessen waren er bepaalde verwachtingen van de resultaten. In de ontwerp-gids *Horizongebieden* (Son & Vermeulen, 2008, 2.2 blz. 5 en 6) staat hierover dat de algemene kenmerken van horizonlessen zijn:

- Activerend (dynamiek, samenwerken, eigen verantwoordelijkheid)
- Laten ervaren wat betekenisvol/zinnig is ("explore"/ontdekken/verkennen, betekenisvol)
- Praktisch (" bezig zijn met iets")
- Op maat (haalbaar/maatwerk/differentiatie)
- Levensecht (echt in de maatschappij)

Het gewenste resultaat is

- Leren en werken met plezier en respect voor elkaar.
- Leerlingen hebben functionele en realistische beelden van de wereld van beroepen en loopbanen en van wat het beste bij hun past.
- Leerlingen zijn trots op hun eigen ontdekkingen, resultaten en scores

Dit onderzoek richt zich specifiek op het reflecteren op de ervaringen binnen de horizonlessen, daarnaast zijn ook andere aspecten van de horizonlessen zichtbaar gemaakt door de analyse van de interviews. Zo komt duidelijk naar voren dat de leerlingen de lessen fijn en leuk vinden, waarbij vooral de praktijklessen worden gewaardeerd. De leerlingen ervaren bovendien het nut van de horizonlessen voor hun dagelijks leven.

5.1 Conclusie met betrekking tot de deelvragen

I Op welke wijze wordt er nu gereflecteerd op de horizonlessen?

De manier waarop reflectie plaats vindt binnen de horizonlessen is heel divers. De werkwijze is verschillend per horizongebied en per docent. Doordat er geen algemeen gedragen en in de methode verwerkte aanpak is, doet iedere docent datgene wat hem of haar goeddunkt en wat binnen zijn of haar capaciteiten ligt. In de theaterfabriek wordt sinds een jaar projectmatige gewerkt. Deze werkwijze, waarbij

geen onderscheid is tussen praktijk- en theorielessen, lijkt een gunstiger klimaat te bieden om te komen tot reflectie op de praktijk dan de horizongebieden waar onderscheid wel is.

Er zijn bij het projectmatig werken meer momenten om direct na de praktijkervaring gesprekjes aan te gaan met leerlingen. Dit sluit aan bij de ideeën over reflecteren op grenservaringen die bij voorkeur zouden moeten plaatsvinden in kleine groepen en op individueel niveau (Rikhof, Vissers, & Vogels, 2011).

De evaluatie aan het eind van een project lijkt mij een mooie gelegenheid tot reflectie.

De spiegellessen die geschreven zijn om te reflecteren worden nu door een aantal docenten helemaal niet meer gebruikt. Docenten die er nog wel mee werken geven aan dat de schriftelijke vorm, waarbij leerlingen zelfstandig antwoorden moeten invullen, niet aanspreekt. Het verband met de praktijkervaringen wordt niet goed gezien door de leerlingen, wellicht mede omdat de spiegellessen tijdens theorielessen worden behandeld en niet tijdens de praktijklessen.

II Hoe wordt de loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen ervaren door de leerlingen?

Als er sprake is van loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen, dan zijn de leerlingen zich daar vaak niet bewust van. Opvallend is dat leerlingen, die aangaven individuele gesprekjes met de docent over dit onderwerp te hebben gehad, zich wel bewust waren van LOB binnen de horizonlessen.

Een aantal keren gaf een leerling aan dat de loopbaanbegeleiding bestond uit het geven van advies over de sectorkeuze.

Verband tussen de activiteiten tijdens de horizonles en de eigen loopbaan wordt weinig gelegd.

Naar mijn mening is de combinatie van, niet bewust zijn bij de leerlingen en het soms feitelijk ontbreken van loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen, de reden dat leerlingen weinig loopbaanbegeleiding ervaren binnen de horizonles.

III Hoe wordt de loopbaanbegeleiding binnen de horizonlessen ervaren door de docent.

Bijna alle docenten gaven aan het belang van loopbaanbegeleiding in te zien.

Loopbaanbegeleiding werd vooral gezien als het ondersteunen bij het maken van de keuze voor sector, opleiding of beroep. Minder vaak wordt ontwikkeling van zelfkennis, of factoren die een rol spelen in het leven buiten opleiding en werk, gezien als zijnde van belang. De manier waarop docenten omgaan met loopbaanbegeleiding binnen de les is heel verschillend. Een aantal docenten vindt de spiegellessen geen geschikt middel en missen ondersteuning vanuit de methode om loopbaanbegeleiding toe te passen. Enkele docenten ervaren dat het in gesprek

gaan met de leerlingen goed werkt, maar vragen zich af of alle horizonsdocenten de gesprekstechniek beheersen die daarbij nodig is. Docenten vinden het zeer bevredigend en motiverend wanneer ze ervaren dat leerlingen hun talenten ontdekken en meer zelfvertrouwen krijgen door het volgen van de horizonlessen. Sommigen geven aan dat dit de grootste drijfveer is voor het geven van de horizonlessen.

IV Welke werkvormen zijn toepasbaar om het reflecteren op de horizonlessen te verbeteren?

Om de leerling te helpen, meer en bewuster na te denken over wat de ervaringen binnen de horizonlessen voor hem of haar betekenen zouden een aantal aanpassingen binnen de horizonlessen zinvol zijn.

De huidige spiegellessen blijken niet effectief te zijn. Reflectie op papier in de vorm van een beoordelingsdocument waarin de concrete leer/ervaringsdoelen omschreven staan per horizonmodule, gekoppeld aan een (eind)gesprek met de docent zal voor de leerling meer herkenbaar zijn. Zowel de leerling als de docent vult een beoordelingsdocument in. Het ingevulde document biedt de docent concrete onderwerpen waar tijdens het gesprek met de leerling op in kan worden gegaan. Met deze werkwijze wordt één van de, in hoofdstuk 2 beschreven, door Luken (2006) geadviseerde aandachtspunten bij reflectie toegepast, namelijk het geven van feedback.

Lukens' aandachtspunt : "stimuleren van exploreren" wordt toegepast wanneer reflectie direct wordt gekoppeld aan praktijkervaringen. Dit kan door binnen de praktijkles met de groep te bespreken hoe het is gegaan en door elkaar feedback te geven. Voor de aanpak van deze groepsgesprekken zullen in de methode handvatten gegeven moeten worden.

Binnen de horizonlessen zou meer ruimte mogen zijn voor het opdoen van grenservaringen (Rikhof, Vissers, & Vogels, 2011) en het ontdekken van beroepsdilemma's (Meijers, 2001). Daarvoor zouden de horizonlessen vaker naar "buiten" moeten gaan, naar bedrijven en maatschappelijke instellingen. Ook meelooplessen volgen in de bovenbouwsectoren zou daaraan bijdragen.

Gebleken is dat reflectie middels individuele schrijfopdrachten niet erg aanspreekt bij onze leerlingen. Veel van onze leerlingen zijn "doeners". Er zijn diverse vormen voor het werken met de narratieve methode (Luken, 2006) waarbij de leerling al doende bezig is met identiteit en toekomst. Sporadisch worden deze werkvormen al toegepast binnen de horizonlessen. Een mooi voorbeeld hiervan vind ik de kijkdoos opdracht, waarbij de leerling zijn toekomstbeeld laat zien in een zelfgemaakte kijkdoos. Het is zinnig de al gebruikte opdrachten en nieuwe opdrachten hiervoor integraal toe te passen binnen alle horizongebieden. Enkele van de door mij onderzochte LOB methodes hebben dergelijke opdrachten. In het bijzonder de methodes "LOBBY" en "Inzicht", bieden opdrachten aan die goed aansluiten bij het praktijkkarakter van de horizongebieden. In overleg met de uitgever zouden

maatwerk opdrachten kunnen worden gemaakt zodat ze bruikbaar zijn binnen de horizonlessen.

5.2 Conclusie en aanbeveling met betrekking tot de hoofdvraag.

Welke werkvormen kunnen het reflecteren op ervaringen binnen de horizonlessen en de ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen stimuleren, is de hoofdvraag van dit onderzoek. In deze paragraaf beschrijf ik mijn conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van deze vraag.

- Het is belangrijk dat we ons realiseren dat we te maken hebben met leerlingen tussen de 12 en 15 jaar voor wie bewust reflecteren geen vanzelfsprekende gewoonte is. Dat wil echter niet zeggen dat de ervaringen opgedaan binnen de horizonlessen geen impact hebben. Wel is bekend dat praktijkervaringen méér betekenis krijgen wanneer ze worden opgevolgd door reflectie (Boer & Smulders, 2003).
- Voor een zinvol loopbaanaspect binnen de horizonlessen is het van belang dat docenten beschikken over de kennis dat loopbaanbegeleiding meer is dan alleen voorlichting en advies. Ook is het belangrijk dat docenten de gelegenheid krijgen de gesprekstechnieken te leren die nodig zijn bij het voeren van reflectiegesprekken.
- Om te voorkomen dat de kwaliteit van het loopbaanaspect geheel afhankelijk is van het horizongebied en de individuele docenten, is het belangrijk dat de gekozen werkwijze wordt verwerkt in de methode, voorzien van een duidelijke docentenhandleiding. Om dit te bereiken zal meer overleg tussen de verschillende horizongebieden nodig zijn. Structureel ingepland vakgroepoverleg zou dit mogelijk maken. Dergelijk overleg biedt de mogelijkheid om al ontwikkelde opdrachten te delen en nieuwe “doe” opdrachten te ontwikkelen vanuit de narratieve benadering. Deze benadering heeft mijn voorkeur omdat ik denk dat deze goed aansluit bij onze leerlingen en hun leerstijlen (Pijlman 2012) en bij de doelstellingen van de horizongebieden (Son & Vermeulen, 2008).
- Momenteel wordt gewerkt aan het ontwikkelen van een nieuw beoordelingsdocument voor zowel leerling als docent. Hierin staan concrete leer/ervaringsdoelen, specifiek aansluitend op het horizongebied en de module waaraan gewerkt is. Wanneer deze beoordeling wordt gekoppeld aan een gesprek tussen leerling en docent, zal dit de bewuste reflectie bij de leerling versterken. Dit instrument maakt het ook mogelijk om een heldere beoordeling te geven van de resultaten. Het is de bedoeling om dit beoordelingsdocument vanaf volgend schooljaar (2012-2013) toe te passen.
- Structureel inzetten van activiteiten buiten het klaslokaal, zoals bezoeken aan bedrijven, maatschappelijke instellingen en meeloopplessen in de bovenbouw vergt veel tijd en organisatie. Samenwerking met het decanaat, pedagogisch didactisch medewerkers en praktijkdocenten bovenbouw zou kunnen helpen

dit te verwezenlijken. Op deze manier contact maken met het bedrijfsleven en het beroepenveld brengt de leerlingen in aanraking met beroepsdilemma's (Meijers, 2001) zoals beschreven in hoofdstuk 2.

- Als laatste wil ik graag de aandacht vestigen op het feit dat de horizonlessen zeer positief worden ervaren door de leerlingen. Dankzij de geweldige inzet van de docenten is hiermee een belangrijke doelstelling van de horizonlessen bereikt! Ook biedt de hieruit voortvloeiende motivatie bij de leerlingen een bijzonder goed uitgangspunt om nog meer resultaat te halen uit de horizonlessen.

Geraadpleegde literatuur

- Boer, R. d., & Smulders, H. (2003). *Beroepsdilemma's als sleutel tot betekenisvol leren. Beroepsidentiteitsontwikkeling en wat onderwijs daaraan kan bijdragen*. Wageningen: Stoas.
- CED groep (2012) *Nieuwsbegrip*, Opgeroepen op 25 februari 2012, van <http://www.nieuwsbegrip.nl/nieuwsbegrip.htm>
- Crone, E. (2008). *Het puberende brein*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Foblets, M., & Cornelis, E. (2003). *Migratie, zijn wij uw kinderen? Identiteitsbeleving bij allochtone jongeren*. Leuven (Belgie): Uitgeverij Acco.
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpe-Apeldoorn: Garant.
- Kleijwegt, M. (2005). *Onzichtbare ouders. De buurt van Mohammed B*. Zutphen: Plataan.
- Luken, T. (2012, februari 23). Email n.a.v. artikel LOBSchietLeerlingVoorbij . (M. Rijzewijk, Interviewer)
- Luken, T. (2006). Zelfkennis als fundament voor loopbaanontwikkeling? In H. v. Huijgevoort, D. Admiraal, & K. Vloet, *Zelfkennis in loopbaanontwikkeling. Verder bouwen op vruchtbare grond* (pp. 11-26). Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Luken, T., & Newton, I. (2004). *Loopbaanbegeleiding bij de doorstroom van MBO naar HBO*. Amsterdam: NOA.
- Meijers, F. (2001). Heeft beroepsvoorlichting zin? Naar een strategie van participerend leren. *Pedagogiek* , 200-2013.
- Pijlman, R. (2012). *Leerstijlen*. Opgeroepen op februari 28, 2012, van [leren.nl: http://www.leren.nl/artikelen/2003/leerstijlen.html](http://www.leren.nl/artikelen/2003/leerstijlen.html)
- Rikhof, M., Vissers, E., & Vogels, M. (2011). *Een race of een reis. Loopbaanleren onder de loep*. 's-Hertogenbosch: KPC-groep.
- Sillius, A. (2007, augustus 15). *Interviewen:theorie en praktijk*. Opgeroepen op maart 6, 2012, van <http://www.sillius.nl/iv/iv.html>
- Son, H. v., & Vermeulen, P. (2008). *Ontwerpgids Horizongebieden*. Colours.
- Swet, J. v., Huijgevoort, H. v., Cornelissen, F., Smeets, K., & Vloet, K. (2008). *Bouwen aan een opleiding als platform. Interactieve professionaliteit en interactieve kennisontwikkeling*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Tiemeijer, W. (2011). *Hoe mensen keuzes maken, de psychologie van het beslissen*. Amsterdam: Amsterdam university press.
- Vries, S. d. (2010). *Diversiteit: hoofd, hart en buik, de inclusieve aanpak*. Assen: Van Gorkum.

Westenberg, P., Hauser, S., & Cohn, L. (2004). Sentence completion measurement of psychosocial maturity. In M. Hersen, *Comprehensive Handbook of Psychological Assessment* (pp. 595-616). Hoboken: John Wiley & Sons.

Onderzochte LOB methodes:

Auteurs Stichting Alterius (2010). *Inzicht*. Heerlen: Stichting Alterius

Bienemann, M., Spijkerman, R. (2002). *Raak*. Leeuwarden: LDC Publicaties

Cals, W. (2003) *Optie*. Leeuwarden: LDC Publicaties

Canisius, M., Meerts, H. Visser, P. de (2009). *Kijk op jezelf*. Sittard: Profiel ASL

Fernandes, E., Lanschot Hubrecht, V.v. (2008). *Reflecteren op maat*. Enschede: SLO nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Geffen, E. v., Nieuwenhuis, M. (2010). *Studie en loopbaan*. Amsterdam: Tumult

Gerrits, J. (2010). *Lobby*. Amersfoort: ThiemmeMeulenhoff.

Uit de ontwerpdocs Horizon Gebieden

Versie t.b.v. schooljaar 2008-2009

Deze ontwerp-gids geeft richting aan de integrale inrichting van de Horizon gebieden en de aansluiting met de AVO vakken, vanaf het eerste ontwerp tot en met de samenstelling van het passende leermiddelenarrangement.

De gids is bedoeld voor de Horizoncoördinatoren en alle collega's binnen de school die betrokken zijn bij de inrichting en uitvoering van de Horizon programma's. De gids wordt jaarlijks geactualiseerd.

Deze ontwerp-gids maakt deel uit van het begeleidingstraject

door Colours, zie www.coloursonderwijs.nl

Harm van Son en Paul Vermeulen, senior adviseurs Colours

Augustus 2008

Deze ontwerp-gids is bedoeld als werkdocument voor betrokkenen. Aan de inhoud kunnen geen rechten worden ontleend.

Kader voor de Horizon gebieden

1.1. De Horizon programma's en de grote lijn richting 2011¹

De school bouwt in een vierjarig traject aan een omvangrijke innovatie: LOB (loopbaan oriëntatie en begeleiding) daadwerkelijk in het hart van het vmbo plaatsen, door middel van de invoering van Horizonprogramma's in de onderbouw. Dit zijn intersectorale, contextrijke programma's – maar liefst 10 praktijklessen in de week – voor leerlingen uit leerjaar 1 en 2 van het vmbo (inclusief theoretische leerweg). Geen praktische sectororiëntatie, maar vernieuwd LOB. Een onderwijsvisie, waarbij uitdrukkelijk al in de onderbouw een aanvang wordt gemaakt met leren in een beroepsgerichte praktijkomgeving.

Het traject werd ingezet in schooljaar 2007-2008 en wordt volledig zichtbaar in schooljaar 2011-2012. De leeromgeving (nieuwbouw!) is dan aangepast en alle randvoorwaarden zijn ingevuld. In deze vier jaar wordt het traject gefaseerd ingevoerd, onderzocht op impact en waar gewenst aangepast. Onderzoek en verfijning worden de jaren daarna gecontinueerd.

1.2. Doel en kenmerken van het Horizon programma²

Het Horizon programma omvat 4 H-gebieden met elk een eigen herkenbare inhoud, naam en sfeer. Binnen dit concept worden gemoduleerde Horizon programma's aangeboden in vier perspectieven, namelijk TechnoWorld, LifeStyle, TheaterFabriek en SportPlaza.

Binnen de AVO vakken is ook verandering zichtbaar. De AVO programma's zijn compact en worden inhoudelijk en didactisch waar mogelijk onderling afgestemd. De AVO programma's sluiten in stijl en aanpak waar mogelijk aan bij de onderwijsvormen die worden toegepast in de Horizon programma's.

Het Horizon programma biedt een aangepaste onderwijsvorm, zowel inhoudelijk als wat betreft aanpak.

Algemene kenmerken (die de school graag in alle onderwijsuren terug wil zien!) zijn:

- Activerend (dynamiek, samenwerken, eigen verantwoordelijkheid)
- Laten ervaren wat betekenisvol/zinnig is ("explore"/ontdekken/verkennen, betekenisvol)
- Praktisch (" bezig zijn met iets")
- Op maat (haalbaar/maatwerk/differentiatie.....je mag 't op jouw manier doen)
- Levensrecht (echt in de maatschappij)

Specifieke aanvullende kenmerken zijn:

- Vanaf begin af aan aansluiten bij de eigen belangstelling, maar wél verbreden!
- Naar de werkelijkheid...
- Zinnig, positief

¹ Bron: aanvraag Opleiden in de School, juli 2008

² Bron: verslag studiedag 20 juni 2008

- Intersectoraal
- Ruimte: "eigen ontwerp ruimte" voor docent en leerling (niet té dicht getimmerd!)
- Authentiek: niet louter vanuit examenprogramma of eigen tradities afgeleid.

Omvang, randvoorwaarden en leeromgeving:

- 10 uur per week (2011), starten met 7 uur (2008/2009)
- Afgestemd op nieuwbouw (minder theorielokalen, meer praktijk, meer zelf, meer ICT)
- Een veilige en – waar gewenst - rustige leeromgeving
- Haalbaar voor de docent (ruimte voor individuele begeleiding, praktische oplossingen om maatwerk mogelijk te maken)

Het gewenste resultaat?

- Leren en werken met plezier en respect voor elkaar.
- Leerlingen hebben functionele en realistische beelden van de wereld van beroepen en loopbanen en van wat het beste bij hun past.
- Leerlingen zijn trots op hun eigen ontdekkingen, resultaten en scores.

1.3. Brede oriëntatie en de “H4 saus”

In het Horizon gebied staat het begrip ‘oriëntatie’ centraal. Dit betekent dat leerlingen door het actief werken in de modules, via opdrachten van allerlei aard (inhoudelijk en didactisch), zich een beeld gaan vormen van de wereld buiten de school en zodoende een bewuste keuze kunnen maken voor een vervolgopleiding in de bovenbouw van het vmbo en het vervolgonderwijs.

De Horizon programma’s worden ontworpen vanuit één bepaald perspectief, maar worden tegelijkertijd overgoten door de ‘4 H-saus’. Dit betekent dat er in elke module aandacht is voor verbreding. In het ‘grote’ geheel is er plaats voor ‘kleine’ en concrete inslagen vanuit de andere Horizongebieden: binnen SportPlaza bouwen leerlingen een podium voor de prijswinnaars van een sportevenement, in een LifeStyle module organiseren leerlingen een fitheidstest voor buurtbewoners, binnen TechnoWorld wordt een creatieve presentatiemiddag gehouden van gemaakte producten, binnen TheaterFabriek werken leerlingen aan een financieel overzicht van kosten en opbrengsten van een theateravond.

“Jongeren moeten kiezen voor een beroep dat bij ze past. Ook de opleiding moet aansluiten bij hun talenten en interesse. Daarom is het van belang dat ze een reëel beeld hebben van de inhoud van de opleiding en de beroepen waarin ze daarna aan het werk kunnen. Bovendien moeten ze op zijn minst weten welke kansen ze met de opleiding hebben op een stageplaats en later op een baan” (citaat RWI). Dit citaat overlapt voor 100% met de doelstellingen van het H-programma.

Deze ambitie kan alleen worden ingevuld als er sprake is van een actieve relatie met het (lokaal/regionaal) bedrijfsleven. Ook het RWI (Raad Werk en Inkomen) biedt ondersteuning³. Het ontwerp voor H gebieden maakt deze relatie zichtbaar. De school zal daartoe actief communiceren en samenwerken met het bedrijfsleven (zie 7).

³ zie RWI publicatie “Voor de Keuze”, juni 2008 http://www.rwi.nl/CmsData/Voor_de_keuze_juni08.pdf

De kernvraag voor de leerling bij loopbaanoriëntatie is, hoe het werkveld aansluit bij zijn of haar eigen behoeften. Bij de maatschappelijke stage is dát niet de kernvraag. De maatschappelijke stage start bij de behoeften van een ander. De maatschappelijke stage kent dus een ander vertrekpunt dan de beroepsgerichte stage, LOB, PSO of een ander oriënterend programma op studie, beroep en loopbaan ⁴

De ontwikkeling en implementatie van de H-gebieden is een nieuwe taak en ervaring. Gewerkt wordt vanuit een lerende houding. Ervaringen worden gedeeld, kennis en expertise wordt geborgd, resultaten worden kritisch beoordeeld en leiden tot verbeteringen (cyclisch proces). Dit proces wordt ondersteund door Colours.

Een belangrijke kanttekening vooraf is dat de H-gebieden niet meteen “een wondermiddel” zullen zijn maar gaandeweg vorm zullen krijgen en het kwaliteitsniveau zullen bereiken dat wordt gezocht. Het gaat om een stap-voor-stap aanpak waarin gezamenlijk problemen wordenesignaleerd en opgelost. Open en opbouwende kritiek en suggesties zijn en blijven in dat proces welkom. Collega’s zullen hierop worden aangesproken.

⁴ Bron: APS

Bijlage 2 correspondentie met Tom Luken per email

To: [Tom Luken](#)

Sent: Thursday, February 23, 2012 1:59 PM

Subject: LOBSchietLeerlingVoorbij

Onderwerp: LOBSchietLeerlingVoorbij

Beste Tom,

Net je artikel "LOBSchietleerlingvoorbij" en het "discussiestukLOB" met veel interesse en gelezen. Blij met een ander geluid over dit onderwerp omdat ik gedurende mijn studie Master SEN LOB vaak het gevoel had dat ik de enige ben die vraagtekens zet bij de huidige LOB theorieën. Ik ben daarom blij met jouw artikelen, maar het brengt me ook in verwarring. Ik werk op het vmbo en het is helaas nog steeds zo dat leerlingen al in het 3e leerjaar moeten kiezen voor een sector. Het afstudeeronderzoek waar ik nu mee bezig ben heeft als vraagstelling: "Welke werkvormen kunnen het reflecteren op ervaringen binnen de Horizonlessen (zo heten de praktijklessen in onderbouw vmbo op mijn school) en de ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen stimuleren?" Ik zit met het dilemma dat aan de ene kant de leerlingen keuzes moeten maken, waarbij ik vind dat je als school alles moet doen om hierbij waar mogelijk ondersteuning te bieden en aan de andere kant het de vraag is of wij onze leerlingen moeten lastigvallen door iets onmogelijks van ze te vragen. Is er, met de kennis van jouw artikelen en het gegeven van ons onderwijssysteem, een bevredigende aanpak te vinden? In welke richting zou ik dat moeten zoeken?

Vriendelijke groet,
Muriel Rijzewijk

From: tluken

To: mrijzewijk

Subject: Re: LOBSchietLeerlingVoorbij

Date: Sat, 25 Feb 2012 16:51:09 +0100

Beste Muriel,

Bedankt voor je reactie op mijn artikel. Plezierig om te lezen! Behalve natuurlijk dat het ook tot verwarring leidt. Het is inderdaad een verwarrende situatie: een onderwijssysteem dat feitelijk gebaseerd is op verouderde concepten. Ik ben bang dat geen enkele aanpak in deze situatie echt bevredigend zal kunnen zijn. Maar een paar dingen kunnen denk ik helpen, bijvoorbeeld:

- Leerlingen geruststellen dat de studiekeuze **niet** de keuze van hun leven is.
- Nastreven dat leerlingen in het zelfbeelden ruimte laten voor verandering en ontwikkeling. Dus niet statische zelfbeschrijvingen in termen van blijvende eigenschappen, maar ook 'possible selves'.

Als bijlage mail ik je een PowerPoint presentatie mee. Aan het slot staan een aantal suggesties voor keuzebegeleiding. Zij zijn aan ouders gericht, maar misschien ook voor jouw werk bruikbaar. Als het goed is komt er op de Fontys website (<http://www.fontys.nl/voor.ouders/filmpjes.aspx>) binnenkort een video registratie van mijn lezing. En op mijn website (<http://home.planet.nl/~tluken/publ.htm>) vind je andere teksten die je wellicht behulpzaam kunnen zijn. Bijvoorbeeld: (51) "Zelfkennis als fundament voor loopbaanontwikkeling?" Uit: Zelfkennis in loopbaanontwikkeling. Huijgevoort, H. van, Admiraal, A. & Vloet, K. (red.). Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2006, p. 11-26.

Ik lees te zijner tijd graag je afstudeerwerkstuk!

Veel succes

Tom

Tom Luken

Luken Loopbaan Consult

Onderzoek Ontwikkeling Training Advies

Bijlage 3 Capita selecta

Verslag van mijn Capita Selecta

VOORBIJ DE HORIZON

Gepresenteerd op 31 januari 2012

Muriel Rijzewijk

Studentnummer:124031

Master Special Education Needs (M SEN)

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

	pagina
Inhoud Capita Selecta	2
1. Inleiding	3
1.1 De school waaraan ik werkzaam.	3
1.2 Wat zijn Horizonlessen	4
1.3 Wat is de bedoeling van Horizonlessen	4
1.4 Reflecteren op praktijkervaringen.	5
2 Mijn onderzoeksvraag	5
2.1 Welke factoren zijn van invloed?	6
3 Heeft de culturele achtergrond invloed op dit reflecteren en op LOB algemeen?	6
Gespreksverslag Umit, + de ervaring met de stage-sollicitatiebrief.	
Filmpje : discriminatie lastig te bewijzen	
Stelling: mbt tot LOB en allochtonen	
Voorlezen: Toekomstdromen	
Tabel risicofactoren in vergelijking met autochtone jeugdigen.	
Aspecten die anders kunnen zijn bij allochtonen op een rij.	
Conclusie	
Feedback	
Reflectie	

1 Inleiding

Naar aanleiding van vragen die ik mij stelde bij mijn eindonderzoek voor de studie master SEN, naar werkvormen die het reflecteren op ervaringen binnen de Horizonlessen en de ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen stimuleren, had ik een gesprek met een collega. Dit gesprek maakte erg veel indruk op mij. In die mate dat ik dat graag tijdens mijn capita selecta presentatie wilde delen met mijn studiegenoten en mijn docent.

Het onderwerp van het gesprek met mijn collega was de vraag of de culturele achtergrond invloed heeft op reflecteren en op LOB in het algemeen? Ik stelde deze vraag omdat de populatie van onze school voor een groot deel bestaat uit allochtone leerlingen. Ik had het vermoeden dat dit een factor zou kunnen zijn waarmee ik rekening moet houden in mijn onderzoek.

Voor dat ik verder inga op dit onderwerp zal ik kort vertellen waar mijn praktijkonderzoek over zal gaan en waarom ik denk dat dat onderzoek nodig is.

1.1 De school waaraan ik werkzaam ben.

De school waaraan ik werkzaam ben is een school voor VMBO met Theoretische leerweg, Kader en Basisniveau, Duale leerweg en Eerste opvang anderstalige.

De populatie van de school bestaat voor 60 % uit allochtonen. Ter vergelijking: 11 % van de Nederlandse bevolking bestaat uit niet-westerse allochtonen. Deze 11% is niet gelijk verspreid over Nederland: 50 wijken in Nederland hebben een bevolking die voor meer dan de helft uit allochtonen bestaat. (Eldering, 2011)

De betekenis van allochtoon is volgens het Centraal bureau voor Statistiek : iemand die geboren is in het buitenland of die buitenlandse ouders heeft. De moderne betekenis van allochtoon is volgens [www-woordenboek.nl](http://www.woordenboek.nl) : Lid van een culturele of etnische minderheid; in tegenstelling tot autochtoon.

1.2 Wat zijn Horizonlessen

Sinds drie jaar heeft de school een andere invulling gekozen voor de **PSO** (Praktische Sector Oriëntatie).

PSO had als doel leerlingen van leerjaar 1 en 2 in het VMBO Kader- en Basisniveau voor te bereiden op de sectorkeuze voor leerjaar 3 en 4. Leerlingen volgden een aantal lessen Techniek, Zorg en Welzijn of Handel en Administratie om zo kennis te maken met de verschillende sectoren.

Er is voor gekozen voor een andere aanpak die meer zou moeten bieden dan de PSO lessen. De opzet en invulling van deze methode werd begeleid door Harm van Son en Paul Vermeulen van Colours (2008) (zie bijlage 1).

De school biedt vier Horizonsgebieden aan voor de leerlingen van leerjaar 1 en 2 VMBO Theoretisch, Kader en Basis.

De gebieden zijn: Theaterfabriek, Lifestyle, Sportplaza en Technoworld. Leerlingen kiezen voor een half schooljaar een van de gebieden en krijgen per week zeven lessen binnen het gekozen Horizonsgebied. Na een half jaar kunnen ze weer een keuze maken. Zo worden ze in de gelegenheid gesteld met alle gebieden kennis te maken, maar ze hebben ook de mogelijkheid (maximaal drie keer) hetzelfde gebied te kiezen. Streven is om minimaal drie van de zeven lessen te gebruiken voor praktijkervaringen. De overige vier uren worden onder andere besteedt aan theorie, vakintegratie van AVO-vakken (Algemeen Vormend Onderwijs) en reflectie op de praktijkervaringen.

1.3 Wat is de bedoeling van Horizonlessen

Het is de bedoeling de ontwikkeling van de leerlingen te stimuleren door het opdoen van praktijkervaringen, de zelfkennis te vergroten en hierdoor beter een goede, passende sectorkeuze te kunnen maken

1.4 Reflecteren op praktijkervaringen.

Om de ontwikkeling van de zelfkennis bij de leerlingen te bevorderen is het de bedoeling dat er gereflecteerd wordt op de praktijkervaringen tijdens de Horizonlessen. Op dit moment wordt dit reflecteren gedaan in de vorm van spiegellessen die na afloop van een behandeld onderwerp. Deze spiegellessen bestaan uit door de leerlingen te beantwoorden vragenlijst op papier. Vragen als: Wat vond je leuk, wat vond je niet leuk, wat heb je geleerd etc..

Nu we twee jaar bezig zijn met de Horizonformule komen er signalen, van zowel docenten die Horizonlessen geven als leerlingen, dat het reflecteren op de praktijkervaringen moeizaam gaat. Ook geven mentoren in de bovenbouw aan dat ze soms moeilijk begrijpen waarom leerlingen hebben gekozen voor een bepaalde sector. Het komt regelmatig voor dat leerlingen gedurende het derde leerjaar aangeven te willen veranderen van sector.

Als deze signalen terecht zijn zou dat betekenen dat een van de doelstellingen die we met de Horizonlessen willen bereiken niet optimaal bereikt worden. Om er achter te komen of het loopbaanbegeleidend aspect binnen de Horizongebieden inderdaad niet het beoogde effect heeft lijkt het me van belang dat eerst duidelijk wordt wat er in de huidige situatie wordt gedaan aan LOB activiteiten en op welke manier.

2 Mijn onderzoeksvraag

Welke werkvormen kunnen het reflecteren op de Horizonlessen stimuleren? Ik hoop met dit onderzoek stimulerende werkvormen voor het reflecteren op de ervaringen binnen de Horizonlessen te vinden. Werkvormen die bijdragen aan de verdere ontwikkeling van zelfkennis bij de leerlingen, waar door zij onder meer in staat zullen zijn op de juiste gronden een sectorkeuze te maken.

2.1 Welke factoren zijn van invloed

Bij het bestuderen van literatuur over reflecteren en zelfbeeld ben ik tot de volgende factoren gekomen die onder meer van invloed zijn op de ontwikkeling van het zelfbeeld en de mogelijkheid tot reflecteren bij onze leerlingen?

- ▶ Taalvaardigheid
- ▶ Leeftijd
- ▶ Culturele achtergrond

Voor de Capital Selecta wil ik dieper ingaan op de factor: "Culturele achtergrond".

3 Heeft de culturele achtergrond invloed op dit reflecteren en op LOB algemeen?

Heeft de culturele achtergrond invloed op dit reflecteren en op LOB algemeen? Deze vraag heb ik gesteld in gesprekken met twee allochtone collega's. Ook de vraag of LOB aanpak anders zou moeten zijn voor allochtone leerlingen dan voor autochtone leerlingen is in de gesprekken aan bod gekomen.

De conclusie die ik kan trekken uit deze gesprekken is dat er zeker sprake is van een verschil tussen autochtonen en allochtonen. Maar binnen de allochtone groep zijn ook grote verschillen. Ouders spelen een grote rol bij de keuze van opleiding en beroep. Maar als de keuze voor een opleiding gemaakt is, is er vaak weinig betrokkenheid van de ouders bij de voortgang van de studie.

Geld een belangrijkere rol bij opleiding en beroepskeuze dan zelfontplooiing. De keuzes worden gebaseerd op de vraag bij welke opleidingen en beroepen het hoogste inkomen te verwachten is. *Deze mening wordt bevestigd in onderzoek: Feddema 1992 en Tesser & Veerman 1997 mbt arbeidsmotivatie van allochtone jongeren: "vaak extrinsieke arbeidsmotivatie; zij zagen arbeid als middel om (veel) geld te verdienen".* (Feddema, 1992) (Tesser & Veenman, 1997)

De jonge allochtoon is zich behoorlijk goed bewust van zijn identiteit. Het zelfbeeld is misschien wel sterker dan dat van autochtone leeftijdsgenoten. Dat wil niet zeggen dat dat tot gevolg heeft dat de keuzes die allochtone jongeren maken verstandiger zijn volgens de in Nederland algemeen aanvaarde normen. De normen en waarden van allochtone jongeren zijn anders.

In literatuur vond ik hierover dat het behoren bij een minderheidsgroep zelfbewustzijn vergroot omdat de identiteit voor een belangrijk deel bepaald wordt door de groepsidentiteit. (Foblets & Cornelis, 2003)

Uit eigen ervaring weet U. dat het heel moeilijk is om langs de reguliere weg een opleiding te volgen en een beroep te vinden dat een goed inkomen geeft. Zo heeft hij bijvoorbeeld ervaren dat exact dezelfde sollicitatiebrief voor een stageplaats voor hem een onmiddellijke afwijzing tot gevolg had (we zitten helaas vol) en dat zijn autochtone klasgenoot (met lagere cijfers) per omgaande werd uitgenodigd voor een gesprek.

M; Heeft het zin om bij de reflectie op de praktijkervaringen in de onderbouw (horizonlessen) rekening te houden met het feit of een leerlinge allochtoon dan wel autochtoon is?

U. denkt dat de invloed klein is, en dat de onderlinge verschillen te groot zijn om voor een specifieke aanpak te kiezen bij LOB en reflectie.

Film : <http://youtu.be/CZVwRwE6KQc> : discriminatie lastig te bewijzen.

Discussie aan de hand van twee stellingen voor Capita Selecta met betrekking tot allochtonen en LOB:

- Het is zinnig om rekening te houden met de culturele achtergrond van de leerling bij LOB
- Je moet een allochtone leerling op dezelfde manier begeleiden als elke andere leerling.

Hoofdstuk uit Onzichtbare ouders. De buurt van Mohammed B. (Kleijwegt, 2005): Toekomstdromen

Tabel :Frequentie van risicofactoren in het leven van allochtone jeugdigen in vergelijking met autochtone jeugdigen. (Eldering, 2011)

	Marokkanen	Turken	Creoolse Surinamers	Hindost. Surinamers	Antillianen	Zuid-Europeaan	Vluchtelingen
<i>Algemene risicofactoren</i>							
lage sociale positie	++	++	+	+	+	+	+
wonen in een achterstandswijk	++	++	+	+	+	+	+
geen familiale ondersteuning							++
alleenstaand ouderschap	-	-	++	++	++	o	+
autoritaire opvoedingsstijl	+	+	+	+	+		+
huwelijksconflicten en mishandeling kinderen	+	+		+		o	o
<i>Specifieke risicofactoren</i>							
Stressvolle gebeurtenissen rond de migratie							++
Culturele discontinuïteit* gezin en school	++	++	+	+	+	+	+
Acculturatieconflicten** tussen ouders en jongeren	++	++	+	++	+	+	+
Radicalisering jongeren	++	+	-	-	-	-	+

--	--	--	--	--	--	--	--

Verklaring tekens: + = gemiddeld vaker voorkomend dan bij autochtone jeugdigen

++ = gemiddeld veel vaker voorkomend dan bij autochtone jeugdigen

- = minder vaak voorkomend

o = onbekend

*Van Culturele discontinuïteit is sprake wanneer er grote cultuurverschillen bestaan tussen de verschillende settings (gezin, buurt, school, vriendenkring, sportclub, buurthuis, werk) waarmee de jongeren in aanraking komt.

**Onder acculturatieconflict wordt verstaan dat er een groot verschil is in de mate van acculturatie tussen ouders en kinderen. Acculturatie is het proces van cultuurveranderingen die ontstaan wanneer twee groeperingen met een eigen cultuur langdurig met elkaar in contact zijn.

Factoren die voor allochtonen een rol kunnen spelen bij de begeleiding op school en loopbaanbegeleiding.

- Sociaal maatschappelijke positie *cijfers zoeken*
- Discriminatie
- Rol van de ouders
- Acculturatieconflict
- Grote verschillen binnen de groep allochtone jongeren en tussen allochtone meisjes en jongens.
Zie tabel.

Meisje jongen verschil:

Maagdelijkheid van de vrouw tot het huwelijk is bij veel culturen voorwaarde, waardoor dochters na hun puberteit beperkt kunnen worden in hun ontwikkeling om “risico’s” te voorkomen. Ook de praktijk van uithuwelijken heeft invloed op de toekomst mogelijkheden van meisjes.

- strategie van acculturatie
 - Separatie (eigen cultuur behouden, contacten met autochtonen beperkt houden)

- Assimilatie (goede contacten met autochtonen belangrijker dan behoud eigen cultuur)
- Integratie (eigen cultuur behouden en goede contacten met autochtonen)
- Problematisering van allochtonen
De problematisering van allochtonen in het algemeen en moslims in het bijzonder (zeker na 11 september 2001) heeft een belangrijke invloed op de identiteitsvorming van allochtone jongeren. (Foblets & Cornelis, 2003)
- Identiteitsbeleving
Allochtoon zijn heeft impact op identiteitsontwikkeling en identiteitsbeleving. Dit proces brengt specifieke ervaringen met zich mee. Allochtone jongeren moeten bij de ontwikkeling van hun identiteit balanceren tussen diverse culturen.

Internationaal

De informatie over allochtone jongeren heb ik uit Nederlandse en Belgische literatuur. De situatie in die landen lijkt zeer vergelijkbaar. Opvallend is wel dat er in België veel meer onderzoek en literatuur over te vinden is. Een onderzoek gedaan over de situatie in Nederland tov Engeland geeft ook veel overeenkomst in de situatie, waarbij een onderscheid is in Engeland, omdat daar het opleidingsniveau onder etnische minderheden gemiddeld veel hoger ligt dan in Nederland. De werkloosheid is desondanks aanmerkelijk groter onder de etnische minderheden

Conclusie

Misschien is het niet mogelijk om de letterlijke inhoud van bijvoorbeeld reflectielessen zo aan te passen dat rekening wordt gehouden met bovengenoemde factoren, ook omdat de verschillen onderling heel groot kunnen zijn. Wel denk ik dat het belangrijk is dat elke leerlingbegeleider en loopbaanbegeleider zich bewust is van, en open staat voor, deze factoren die een belangrijke rol kunnen spelen bij gedragingen, communicatie, keuzes en zelfbeeld van de allochtone leerling.

Literatuur

Crone, E. (2008). *Het puberende brein*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Eldering, L. (2011). *Cultuur en opvoeding*. Rotterdam: Leminiscaat.

Feddema, R. (1992). *Op weg tussen hoop en vrees. De levensoriëntatie van jonge Turken en Marokanen in Nederland*. Utrecht: Jan van Arkel.

Foblets, M., & Cornelis, E. (2003). *Migratie, zijn wij uw kinderen? Identiteitsbeleving bij allochtone jongeren*. Leuven (Belgie): Uitgeverij Acco.

Kleijwegt, M. (2005). *Onzichtbare ouders. De buurt van Mohammed B*. Zutphen: Plataan.

P., & Veenman, J. (1997). *Rapportage minderheden 1997*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Bijlage 4 Spiegelles

LifeStyle Module 1

MIX

10 Spiegelles 2, de balans opmaken

Duur: 2 lesuren

Locatie: P2

Wat heb je nodig? Werkbladen

Wanneer is het goed? Je hebt de excursie goed verwerkt
In het verslag geef je antwoord op belangrijke vragen voor jezelf
Je hebt een poster of collage gemaakt
Je hebt alle opdrachten netjes en volledig gemaakt

De excursie naar IKEA!

Wie heeft jullie een rondleiding gegeven? En wat viel je op?

Wat doet IKEA precies?

Hoe groot is het bedrijf, de instelling?

Noem drie beroepen die je in dit bedrijf/instelling zou kunnen uitoefenen?

Noem drie vragen waarop je antwoord hebt gekregen tijdens de excursie.

1.

2.

3.

Zou jij op bezoek willen gaan bij een ander bedrijf?

Waarom ga je dit bedrijf, deze instelling bezoeken?

Wat doet het bedrijf, de instelling?

Bedenk 3 vragen over het bedrijf, de instelling. Welke informatie kun je hier allemaal vinden?

1.

2.

3.

Zoek op internet de site van het bedrijf, de instelling. Welke informatie kun je hier vinden?

Hoeveel mensen werken er?

Wat zijn de hoofdwerkzaamheden in dit bedrijf, deze instelling?

opdracht module lbsd 03/04

Muriel Rijzewijk

studentnummer:124031

juni 2011

INHOUD

Aanleiding	blz. 3
Vraagstelling	blz. 3
Beginsituatie	blz. 3
De 0-meting	blz. 4
Opzet van de vragenlijst: “Hoe heb jij gekozen?”	blz. 5
Bevindingen	blz. 5
In gesprek met een leerling die nu de vervolgopleiding volgt.	blz. 6
Verbetervoorstel	blz. 7
Conclusie	blz. 7
Reflectie	blz. 8
Literatuurlijst	blz. 9
Bijlage 1 Vragenformulier “Hoe heb je gekozen?”	blz. 10, 11
Bijlage 2 Grafieken scores	blz. 12, 14
Bijlage 3 Scorelijst	blz. 15, 16
Bijlage 4 Hand-out van p.p. van presentatie 7 juni 2011	blz. 17 t/m 19

Aanleiding

Aanleiding voor de vraagstelling, hoe kiezen leerlingen, was een vraag vanuit de schoolleiding om een 0-meting te doen bij leerlingen van vmbo-4. Dit is de laatste groep leerlingen die ter voorbereiding op de sectorkeuze P.S.O. (praktische sector oriëntatie) lessen hebben gevolgd in plaats van de Horizonlessen waarmee de school in het leerjaar 2009-2010 is begonnen. Horizonlessen zijn praktijklessen die de leerlingen in leerjaar 1 en 2 van het vmbo volgen gedurende 7 lesuren in de week. Voor de periode van steeds een half jaar kiezen leerlingen voor Lifestyle, Theaterfabriek, Sportplaza of Technoworld. Bij de Lifestyle lessen ligt het accent op zorg, welzijn en uiterlijke verzorging. De Theaterfabriek doet alles wat er op en rond het podium gebeurt. Tijdens Sportplaza lessen draait het om sport en economie en bij Technoworld is techniek-breed het onderwerp. De bedoeling is om o.a. door middel van zogenaamde spiegellessen leerlingen te laten reflecteren op hun ervaringen tijdens deze horizonlessen, zodat ze na twee jaar beter in staat zijn de sectorkeuze voor het 3e en 4e leerjaar te maken. Volgend schooljaar wil de schoolleiding gaan onderzoeken of en hoe het LOB aspect binnen de Horizonlessen verbeterd kan worden. Om het eventuele resultaat van de horizonlessen op het keuzeproces te meten zal de school het keuzeproces van de leerlingen blijven volgen en is het interessant om een 0-meting te doen bij leerlingen die geen horizonlessen hebben gevolgd. van de leerlingen blijven volgen en was het interessant om een 0-meting te doen bij leerlingen die geen horizonlessen hebben gevolgd.

Vraagstelling.

Om een antwoord te krijgen op de vraag hoe de effectiviteit van de loopbaanbegeleiding door school was voor leerlingen die geen horizonlessen hebben gevolgd werd ik, bij het maken van de vragenlijst, gedwongen na te denken over de verschillende factoren die van invloed zouden kunnen zijn. Zo kwam ik bij de vraagstelling voor deze opdracht,: “hoe kiezen leerlingen?”

Welke factoren zijn van invloed geweest op de sectorkeuze en de keuze voor het vervolgonderwijs van de leerlingen van het vmbo, niveau Basis, Kader en Theoretisch.

Welke factoren die op een positieve manier effect hebben op de keuze, zijn te beïnvloeden door school? Wat kan de school doen om deze invloed te versterken?

Beginsituatie

Ik ben docent Handel en Administratie en Mode en Commercie op een vmbo. Daarnaast ben ik sinds december 2010 pedaccr met als aandachtsgebied LOB. (pedaccr is een door de school bedachte naam voor een functie waarbij lesgeven gecombineerd wordt met werken aan het pedagogisch, didactisch beleid van de school). In die rol is mij gevraagd een “nul-meting” te doen bij vierdejaars leerlingen vmbo die als laatste cohort geen horizonlessen, maar PSO lessen hebben gehad ter voorbereiding op hun sectorkeuze. Voor mijn studie master SEN aan de Fontys hogescholen wil ik dit onderzoekje gebruiken voor de opdracht lbsd 03/04, waarbij ik wil aansluiten bij de workshop Keuzestijlen gegeven door Petra Kerstens op 22 maart 2011.

De 0-meting

De 0-meting heb ik gedaan in de vorm van een vragenlijst die is voorgelegd aan 94 leerlingen. Aan de mentoren van de 4^e jaars leerlingen heb ik in een begeleidend schrijven toelichting gegeven over de vragenlijst en gevraagd deze door de leerlingen te laten invullen tijdens de mentorles. Voordat ik de vragenlijst heb opgesteld heb ik de publicatie van Het Kenniscentrum Handel, Het kiezen van een MBO opleiding, Invloedsfactoren bij het keuzeprocess van VMBO-leerlingen, bestudeerd (Paap 2004) en de literatuurstudie, Leren kiezen/kiezen leren, (Meijers, Kuijpers en Winters 2010). De eerstgenoemde publicatie hielp mij bij het bepalen van de invloedsfactoren die ik zou kunnen toetsen. Volgens M. Paap zijn die invloedsfactoren onder te verdelen in twee groepen. Ten eerste, personen, onderverdeeld in ouders, familie, vrienden, docent of mentor, ten tweede informatiekanaal, zoals informatieavond op eigen school, open dagen, informatiemateriaal, beroepentests, onderwijsbeurs, meeloopdagen en stages. (Paap 2004). Uit het door M. Paap gedane onderzoek kwam naar voren dat 2^e jaars leerlingen (die voor hun sectorkeuze staan), bij hun keuze vaak niet kijken naar opleidings- en werkmogelijkheden ná het vmbo. Dit heeft te maken met het feit dat de keuze voor een bepaalde vmbo school na de basisschool gemaakt wordt op grond van bijvoorbeeld ligging of geloofsovertuiging en minder op grond van de praktijkrichtingen die de school biedt. Bij de overgang van het tweede naar het derde leerjaar wordt dan een richting gekozen die het dichtst bij de interesse en mogelijkheden ligt. De keuze in leerjaar 4 voor het mbo wordt volgens M. Paap wel ingegeven door opleidings- en werkmogelijkheden.

Als ik kijk naar de uitslagen van mijn onderzoek zie ik dat toch 50% van de leerlingen aangeeft destijds de sector gekozen te hebben vanwege het feit dat deze aansluit bij het beroep dat de leerling wil gaan uitoefenen. Dit kan samenhangen met het feit dat de school in een grotere stad staat waar veel keuze is en dat de school zelf relatief veel richtingen aanbiedt. Uit het genoemde onderzoek van Kenniscentrum Handel komt naar voren dat wat betreft de invloed van personen bij het maken van de keuze voor vervolgonderwijs, deze invloed het grootst is van de ouders, en het kleinst van de mentoren (Paap 2004) blz.15. In Leren kiezen, kiezen leren (Meijers, Kuijpers en Winters 2010) wordt ook aangegeven dat bij de volgorde van belangrijke personen met betrekking tot invloed op de keuze, de ouders op de eerste plaats staan, maar de mentoren op de tweede plaats in tegenstelling tot het onderzoek van het Kenniscentrum, waar mentoren het laagst scoren. Bij mijn onderzoek waren ook de ouders de invloedrijkste personen, maar opvallend is dat het aantal leerlingen dat aangeeft dat een gesprek met iemand die nu de vervolgopleiding doet hun keuze heeft beïnvloed nog hoger was dan de invloed van de ouders. Deze keuzemogelijkheid was niet aanwezig in het onderzoek van het Kenniscentrum Handel en kan ik dus niet vergelijken. Wel wil ik de constatering, dat het hebben van een of meerder gesprekken met huidige leerlingen van de

mogelijke vervolgopleiding zo hoog scoort, nader uitwerken en gebruiken als verbetermogelijkheid bij de begeleiding van de leerlingen naar hun keuze voor het vervolgonderwijs.

In het boek, "Leren kiezen, kiezen leren" wordt een onderzoek aangehaald door J. Neuvel 2005: 'Weet niet'-leerling valt tussen wal en schip bij doorstroom vmbo mbo, waarbij 25 % van de leerlingen een weinig gemotiveerde en nogal willekeurige keuze maken voor het vervolgonderwijs. Neuvel spreekt van "het prullenbakmodel" dat als volgt wordt verwoord: "Dit wil ik niet, dat ook niet en nee, die kant uit al helemaal niet. Nou ja, dan maar deze opleiding". (Meijers, Kuijpers en Winters 2010 blz. 9). Als ik kijk naar de uitkomsten van mijn onderzoek zie ik deze negatieve keuze wel terug bij het maken van de sectorkeuze, waarbij 23% aangeeft: "Ik vond de andere richtingen niet leuk", als reden voor de gedane sectorkeuze, maar ik zie deze negatieve keuze niet terug bij de keuze voor het vervolgonderwijs.

Opzet van de vragenlijst: "Hoe heb jij gekozen?"

De eerste vraag is een open vraag, namelijk: "Wat wilde je worden toen je in groep 8 van de basisschool zat?" De tweede vraag is "Wil je dat nu nog steeds worden?" Met het antwoord op de eerste vraag heb ik niets gedaan. Deze twee vragen heb ik louter gesteld om de leerlingen er toe te brengen stil te staan bij hun loopbaan. Ze ervan bewust te maken, voordat ze de volgende vragen gaan beantwoorden. Over de vraag in hoeverre leerlingen van deze leeftijd (rond de 16 jaar) in staat zijn goed te reflecteren is de laatste jaren veel onderzoek gedaan, onder meer door E. Crone, het puberende brein (Crone 2010). In hoofdstuk 2 paragraaf 7 van Leren kiezen/kiezen leren, worden diverse publicaties genoemd met als conclusie dat metacognities die nodig zijn voor reflectie en zelfsturing, zich ontwikkelt tussen het 12^e en 14^e jaar (en nog doorrijpt tot het 21^e jaar). Deze ontwikkeling verloopt niet autonoom en wordt gestimuleerd door gerichte interventies, door het opdoen van concrete ervaringen, die goed aansluiten bij de cognitieve en emotionele vermogens van de jongeren. Met de eerste vraag heb ik beoogd de reflectie te stimuleren. Het antwoord op de 2e vraag is sturend voor de leerlingen, bij antwoord "ja" gingen ze verder met vraag 3, bij antwoord "nee" gingen ze verder met vraag 4.

De volgende vragen hadden steeds acht tot twaalf antwoordkeuzemogelijkheden en één open antwoordmogelijkheid. Met de antwoordkeuzemogelijkheden op deze vragen heb ik getracht zoveel mogelijk factoren te benoemen waardoor het keuzeproces beïnvloedt kan zijn (Paap 2004).

Bevindingen

Vraag 1. Wat wilde je graag worden toen je in groep 8 van de basisschool zat?

Vraag 2. Wil je dat nog steeds worden? Ja/nee

Voor mij was de score op vraag 2, "Wil je dat nog steeds worden"? (datgene wat ze wilde worden in groep 8) verassend. Ik had verwacht dat minstens 80 % van de leerlingen zou antwoorden dat ze nu niet meer hetzelfde willen worden. Dit was echter maar 57 %. Met andere woorden, 43 % wil nog steeds hetzelfde beroep uitoefenen als op 11, 12-jarige leeftijd!

Vraag 3. Hoe komt het dat je nog steeds hetzelfde wilt worden als op de basisschool?

Vraag 4. Hoe komt het dat je nu niet meer hetzelfde wilt worden als op de basisschool?

De antwoorden van de leerlingen die iets anders willen worden, zijn voor mij het interessantst, omdat ik daar aan kan trachten af te lezen waardoor die verandering van keuze is beïnvloed. Ruim 30 % van deze leerlingen geeft aan dat ze er zelf achter zijn gekomen dat ze beter iets anders kunnen gaan doen en ruim 30 % geeft aan andere interesses te hebben gekregen. Ruim 10 % zegt dat schoolervaringen hierop van invloed zijn geweest.

Vraag 5. Dit schooljaar ga je examen doen in een praktijkrichting, waarom heb je gekozen voor die richting?

De invloed van PSO (praktische sector oriëntatie) op de gemaakte sectorkeuze was volgens 23 % van de leerlingen mede keuzebepalend. De mentor speelde hierin maar voor 4% een rol. Opvallend is dat 50% aangeeft dat de keuze werd bepaald door het feit dat de richting goed aansluit bij het beroep wat ze later willen gaan uitoefenen. Deze score sluit aan bij het relatief hoge percentage leerlingen dat al in groep 8 wist wat ze wilden worden.

Vraag 6. Hoe heb je de keuze voor je volgende opleiding gemaakt?

Bij de keuzes voor de vervolgopleiding geeft 37 % aan daarbij geholpen te zijn door ouders en 31 % geeft aan hulp van school te hebben gekregen in de vorm van informatie. Bij de invloed van gesprekken springt wat mij betreft de score van: "door met iemand te praten die de opleiding doet of heeft gedaan", 38 % in het oog. Met deze bevinding wil ik wat doen.

Ook een opvallende uitslag is, wat mij betreft, 23% : "Dit heb ik helemaal alleen bedacht" als antwoord op de vraag "hoe heb je de keuze voor je volgende opleiding gemaakt?" Dat de keuze voor het vervolgonderwijs gemaakt wordt zonder enige invloed van personen en of informatiekkanalen lijkt me nogal onwaarschijnlijk. Ik vermoed dat hier sprake is van confabulatie. Dit is een term voor het achteraf construeren en rationaliseren van oorzaken van ons gedrag, in dit geval van de oorzaken die de keuze beïnvloedt hebben. Uit onderzoek (door Nisbett en Wilson 1977), aangehaald in, "Hoe mensen keuzes maken", van W.L. Tiemeijer (Tiemeijer 2011, blz. 36), is gebleken dat mensen vaak geen idee hebben van de werkelijke oorzaken voor hun gedrag ofwel keuze, in plaats daarvan confabuleren ze een antwoord dat in overeenstemming is met hun verwachting van wat de oorzaak zou kunnen zijn. Ook bij alle andere gegeven antwoorden kan dit een rol spelen. Soms zal de rationalisatie gedreven zijn door sociaal wenselijkheid en ik denk dat bij bepaalde antwoorden, zoals : "Dit heb ik helemaal alleen bedacht", de drang naar zelfstandigheid en onafhankelijkheid die past bij de leeftijdsgroep misschien van invloed is geweest. Voor mij maakt het de gegeven antwoorden zeker niet onbruikbaar, maar bij het maken van conclusies is het verstandig rekening te houden met dit fenomeen.

In gesprek met een leerling die nu de vervolgopleiding volgt.

Ik wil nagaan of en hoe de school het contact met onze leerlingen en leerlingen (oud-leerlingen?) in het vervolgonderwijs kan stimuleren en structureel kan ondersteunen, zodat, vaker dan nu al het geval is, leerlingen hier gebruik van zullen maken. In de publicatie, leren kiezen, kiezen leren, wordt aangegeven dat bij loopbaanbegeleiding intensieve individuele interventies effectief blijken, gecombineerd met praktische informatievoorziening naar aanleiding van vragen, contacten met rolmodellen en hulp bij netwerken. (Meijers, Kuijpers en Winters 2010, blz 43). Ook wordt genoemd dat in keuzeprocessen van jongeren er een groeiende belangstelling is voor het thema "lifestyle", waarbij "lifestyle" onlosmakelijk verbonden is met sociale relaties, sociale status en acceptatie door leeftijdsgenoten. Bij keuzes voor instituties zouden "mensen zoals ik" of "mensen zoals ik graag wil worden" sleutelelementen zijn (Meijers, Kuijpers en Winters 2010, blz 127). Dit bevestigt mijn idee dat het goed is om contact tussen de leerlingen van het vmbo en leerlingen die momenteel een vervolgopleiding volgen of al hebben afgerond te stimuleren.

Verbetervoorstel

Om het contact tussen middelbare scholieren en studenten uit het vervolgonderwijs te stimuleren denk ik aan.

☒ Samenwerking met de Eindhovense mbo scholen.

☒ Met de bovenbouw decaan een databank aanleggen met de opleidingen en richtingen waar de leerlingen naar toegaan, zodat oud-leerlingen makkelijker te achterhalen zijn om hierbij betrokken te worden.

☑ Een gestructureerde gelegenheid waarop leerlingen in gesprek kunnen komen met de leerlingen uit het vervolgonderwijs. Misschien in de vorm van de op een andere Eindhovense middelbare school al uitgeprobeerde en als succesvol ervaren “speed-dates” tussen leerlingen en oud-leerlingen.

☑ Uitzoeken of het zinnig en mogelijk is een soort netwerksite op internet op te zetten, speciaal gericht op jongeren, met betrekking tot hun loopbaan. (vergelijkbaar met LinkedIn, “de linke leerling”?) Eventueel gekoppeld aan het digitaal doorstroom portfolio. De leerlingen in het vervolgonderwijs zouden dan belang moeten hebben bij het actief deelnemen aan dit netwerk om te zorgen dat er voldoende interactie is tussen de leerlingen van verschillende scholen. Hierover ben ik in overleg met een collega die zich actief bezig houdt met e-learning en de mogelijkheden van het digitaal portfolio.

Conclusie

Dit onderzoekje naar de verschillende beïnvloedende factoren op de keuzes met betrekking tot sectorkeuze en vervolgonderwijs onder de leerlingen van het vmbo, was in de eerste plaats bedoeld als uitgangspunt voor metingen die vanaf volgend jaar gedaan zullen worden onder leerlingen die de Horizonlessen gevolgd hebben. De resultaten van deze meting onder leerlingen die P.S.O. lessen hebben gevolgd, zullen vergeleken worden met de resultaten van de komende jaren, zodat een indruk verkregen wordt of en zo ja in welke zin de horizonlessen invloed hebben op de sectorkeuze en het vervolgonderwijs. Hier valt op dit moment dus nog geen conclusie uit te trekken.

Uit de resultaten van dit onderzoek is echter meer te halen. Bijvoorbeeld dat leerlingen aangeven dat de invloed van de mentor en van de school in zijn algemeenheid niet groot is geweest op het maken van de keuzes. Als je deze uitkomst legt naast de feitelijke inspanningen die mentoren en bijvoorbeeld de decanen verrichten om de leerlingen in het LOB proces te begeleiden is dat een indicatie dat er iets niet goed gaat in dat proces. Oorzaak hiervoor kan zijn dat de inspanningen van mentoren en decanen niet het beoogde effect hebben. Daarnaast lijken de leerlingen zich niet voldoende bewust te zijn van de beïnvloedende factoren, in dit geval die van mentor en decaan. Ook kan het zijn dat leerlingen (misschien onbewust) de rol van mentoren en decanen bij het LOB proces minder groot weergeven dan de werkelijkheid. Hun eigen rol in het LOB proces wordt eerder, door de leerlingen, groter gezien dan de werkelijkheid.

Een ander resultaat van het onderzoek is de relatief hoge score op de vraag of de keuze voor het vervolgonderwijs is beïnvloedt door een gesprek met iemand die het vervolgonderwijs nu volgt of heeft gevolgd. De leerling ervaart het als zinnig om van een (bijna) leeftijdsgenoot die uit eigen ervaring kan spreken informatie te krijgen over de opleiding en over hoe het is om de opleiding te volgen. Het lijkt erg voor de hand liggend te zijn dat dit goed werkt, maar in de praktijk wordt er weinig structureel georganiseerd om contacten tussen vmbo leerlingen en mbo leerlingen te stimuleren. Voor mij is daarom de belangrijkste gevolgtrekking uit mijn onderzoek dat die structureel georganiseerde ontmoetingen een vast onderdeel van de loopbaanbegeleiding moeten worden

Literatuurlijst

Crone, E. *Het puberende brein*. Amsterdam: Bert Bakker, 2010.

Kuijpers, Marinka, en Frans Meijers. *Loopbaanleren, onderzoek en praktijk in het onderwijs*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2008.

Meijers, Frans, Marinka Kuijpers, en Annemie Winters. *Leren kiezen / kiezen leren*. Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs ECBO, 2010.

Nisbett, R.E., en T.D. Wilson. „Telling more than we can know: verbal reports on mental processes.” *Psychological review* , nr. 84 (1977): 231.

Paap, M. *Het kiezen van een MBO opleiding, invloedsfactoren bij het keuzeprocess van vmbo-leerlingen*. Kenniscentrum Handel, 2004.

Bijlage 6

Interviewvragen voor de leerlingen

Waarom zijn er, volgens jou, horizonlessen op school?

In april ga je een keuze maken voor een sector in de bovenbouw, wat heeft dat volgens jou te maken met de horizonlessen?

Tijdens de horizonlessen doe je van alles, waar denk je over na, als de les voorbij is?

Als je met je leraar/lerares praat over de les, waar praten jullie dan zoal over?

Als je met klasgenoten praat over de les, waar praten jullie dan zoal over?

Hoe vind je het, wanneer jullie mogen opschrijven wat je van de les vond?

Wat is er veranderd aan jou door de horizonlessen?

Hoe kunnen de horizonlessen jou helpen bij het maken van de sectorkeuze?

Als jij horizonles zou geven, wat zou je dan anders doen?

Interviewvragen voor de docenten

Wat is volgens jou de bedoeling van de horizonlessen?

Wat vind je van de resultaten van horizonlessen?

Kun je voorbeelden noemen van LOB activiteiten binnen de horizonlessen?

Wat vind je van het loopbaanbegeleidingsaspect binnen de horizonlessen?

Wat vind jij van de spiegellessen?

Heb jij ideeën over hoe de leerlingen zouden kunnen reflecteren op de praktijkervaringen binnen de horizonlessen?